

Міністерство освіти і науки України

**Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

Факультет педагогіки і психології

Кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»
(Спеціальність: 231 Соціальна робота)

ВИКОНАЛА:

студентка зСР-45 групи

Гнатишин Анна Сергіївна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки

ОЛЕКСЮК Наталія Степанівна

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки Хмельницького
національного університету

БРИНДІКОВ Юрій Леонідович

Робота захищена з оцінкою:

«_____» («_____»)

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Гнатишин А. С. **«Соціальний супровід сімей військовослужбовців Збройних Сил України: зміст та перспективи»**. Анна Сергіївна Гнатишин, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, факультет педагогіки і психології, кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки; науковий керівник Олексюк Н. С. – Тернопіль, 2026. – 64 с.

Мета дослідження: узагальнити зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України та обґрунтувати перспективи його удосконалення.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України.

Предмет дослідження: зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України.

Теоретична і практична значущість дослідження: розкрито суть поняття «соціальний супровід сімей військовослужбовців Збройних Сил України»; схарактеризовано сім'ї військовослужбовців ЗСУ як об'єкт соціальної роботи; визначено основні проблеми, потреби, запити та ресурси означеної категорії сімей; проаналізовано роль державних структур, громадських і релігійних організацій у вирішенні проблем сімей військовослужбовців; узагальнено зміст соціального супроводу, його технології, форми, методи та прийоми; обґрунтовано шляхи удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ в умовах війни та повоєнного відновлення.

Матеріали дослідження можуть бути використані фахівцями із соціальної роботи, соціальними педагогами, психологами, фахівцями із супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівниками центрів соціальних служб, представниками громадських і релігійних організацій, органами місцевого самоврядування, а також викладачами й студентами спеціальності 231 Соціальна робота у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: військовослужбовці Збройних Сил України; сім'ї військовослужбовців; російсько-українська війна; соціальний супровід; соціальна робота; соціальна підтримка; соціальний захист; територіальна громада; громадські організації; релігійні організації.

ABSTRACT

Hnatyshyn A.S. **Social support of families of servicemen of the Armed Forces of Ukraine: content and prospects.** Bachelor's thesis, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Social Work and Social Pedagogy; scientific supervisor Oleksiuk N.S. Ternopil, 2026. 64 p.

Purpose of the study: to generalize the content of social support of families of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and to substantiate the prospects for its improvement.

Object of the study: social work with families of servicemen of the Armed Forces of Ukraine.

Subject of the study: the content of social support of families of servicemen of the Armed Forces of Ukraine.

Theoretical and practical significance of the study: the essence of the concept of “social support of families of servicemen of the Armed Forces of Ukraine” is revealed; The families of military personnel of the Armed Forces of Ukraine as an object of social work are characterized; the main problems, needs, requests and resources of the specified category of families are identified; the role of state structures, public and religious organizations in solving the problems of military personnel's families is analyzed; the content of social support, its technologies, forms, methods and techniques are summarized; ways of improving social support for families of military personnel of the Armed Forces of Ukraine in conditions of war and post-war reconstruction are substantiated.

The research materials can be used by: social work specialists, social educators, psychologists, specialists in support of military personnel and their family members, employees of social service centers, representatives of public and religious organizations, local self-government bodies, as well as teachers and students of specialty 231 Social Work in the process of professional training.

Keywords: Russian-Ukrainian war; military personnel of the Armed Forces of Ukraine; families of military personnel; social support; social work; social support; social protection; territorial community; public organizations; religious organizations.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	9
1.1. Сім'ї військовослужбовців ЗСУ як об'єкт соціальної роботи: проблеми, потреби, запити та ресурси	9
1.2. Поняття та сутність соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ	18
1.3. Роль державних структур, громадських і релігійних організацій у вирішенні проблем сімей військовослужбовців ЗСУ	25
Висновки до першого розділу	33
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	35
2.1. Зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ: технології, форми, методи та прийоми	35
2.2. Шляхи удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ	49
Висновки до другого розділу.....	54
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АТО – антитерористична операція
- ВЛК – військово-лікарська комісія
- ВПО – внутрішньо переміщена особа
- ГО – громадська організація
- ЄІССС – Єдина інформаційна система соціальної сфери
- ЗСУ – Збройні Сили України
- КДПУ – Криворізький державний педагогічний університет
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- Мінветеранів – Міністерство у справах ветеранів України
- Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики України
- МОЗ України – Міністерство охорони здоров'я України
- МОУ – Міністерство оборони України
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору
- НДЦГПЗС України – Науково-дослідний центр гуманітарних проблем
Збройних Сил України
- НПУ – Національний педагогічний університет
- ООС – операція Об'єднаних сил
- ОМС – органи місцевого самоврядування
- ПТСР – посттравматичний стресовий розлад
- СЖО – складні життєві обставини
- ТГ – територіальна громада
- ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю
- ТЦК та СП – територіальний центр комплектування та соціальної
підтримки
- УБД – учасник бойових дій
- ЦНАП – центр надання адміністративних послуг
- ЦСС – центр соціальних служб

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, особливо в період тривалих воєнних викликів, значної актуальності набуває питання соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей. Сім'ї військовослужбовців Збройних Сил України перебувають у складних життєвих обставинах, пов'язаних із тривалою розлукою, психологічним напруженням, невизначеністю, ризиками для життя та здоров'я військових, а також необхідністю адаптації до нових соціально-економічних умов. У зв'язку з цим особливого значення набуває соціальний супровід таких сімей, який спрямований на підтримку їхнього соціального, психологічного та матеріального благополуччя.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості сімей військовослужбовців, які потребують комплексної соціальної допомоги, а також необхідністю вдосконалення системи соціального супроводу з боку державних і недержавних інституцій. Сім'ї військовослужбовців стикаються з різноманітними проблемами: психологічною напругою, труднощами у вихованні дітей під час відсутності одного з батьків, матеріальними труднощами, потребою в соціальній адаптації після повернення військовослужбовця з бойових дій. Тому соціальна робота з цією категорією населення потребує системного підходу, ефективних технологій та координації діяльності різних соціальних інституцій.

Проблематика соціального супроводу сімей військовослужбовців знаходить відображення у працях українських науковців у галузі соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології, зокрема В. Акіменко, Л. Бегези, О. Беліменко, А. Беспалько, А. Безушко, О. Бобрової, Ю. Бриндікова, О. Дєточки, О. Джус, А. Дулі, О. Караман, Д. Кравець, Г. Лемко, О. Логвінової, Т. Лях, Н. Олексюк, Н. Островської, Г. Пріба, Я. Раєвської, О. Рассказової, С. Сахно, Т. Семигіної, А. Сидоренко, Т. Спіріної, О. Столярик, І. Трубавіної, Н. Франко, Ю. Чернецької, О. Чередниченко,

А. Чистякової, В. Циганок, О. Шевчук та інших, а також у працях дослідників, які аналізували зарубіжний досвід соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, зокрема І. Марка, Є. Марка, А. Островерх, І. Чернишової. У їхніх працях розглядаються теоретичні засади соціальної роботи, технології соціальної підтримки різних категорій населення, особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців і ветеранів, правові механізми соціального захисту, а також роль соціальних служб у подоланні складних життєвих обставин. Проте питання комплексного соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України потребує подальшого наукового осмислення та практичного вдосконалення, зокрема в умовах сучасних суспільних викликів. Важливість дослідження полягає у необхідності вдосконалення механізмів соціальної підтримки сімей військовослужбовців, розробки ефективних технологій соціальної роботи та підвищення координації діяльності державних органів, громадських і релігійних організацій у наданні допомоги цій категорії населення.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України.

Предмет дослідження – зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати засади соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України та визначити шляхи його оптимізації в сучасних умовах.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) схарактеризувати сім'ї військовослужбовців Збройних Сил України як об'єкт соціальної роботи, визначити їхні основні проблеми, потреби та ресурси;
- 2) розкрити поняття та сутність соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ;

- 3) визначити роль державних структур, громадських і релігійних організацій у попередженні та вирішенні проблем сімей військовослужбовців;
- 4) проаналізувати зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ;
- 5) розробити рекомендації щодо вдосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс наукових методів. До теоретичних методів належать аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел, що дали змогу дослідити теоретичні засади соціального супроводу сімей військовослужбовців. Порівняльний та історичний аналіз застосовано для вивчення досвіду соціальної підтримки сімей військовослужбовців. До емпіричних методів належать аналіз документів та нормативно-правових актів, що регулюють систему соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до проблеми соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України, уточненні змісту та особливостей соціальної роботи з цією категорією населення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані у роботі висновки та рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності соціальних служб, громадських організацій та інших установ, що здійснюють соціальну підтримку сімей військовослужбовців, а також у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 60 сторінок, основний текст – 50 сторінок. Робота містить 8 таблиць. Список використаних джерел налічує 54 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

1.1. Сім'ї військовослужбовців ЗСУ як об'єкт соціальної роботи: проблеми, потреби, запити та ресурси

Сім'ї військовослужбовців Збройних Сил України сьогодні є однією з найвразливіших і водночас найважливіших груп, з якими працює система соціальної роботи. Участь близької людини в бойових діях змінює не лише її саму, а й усе сімейне середовище, систему ролей, очікувань, цінностей і щоденних практик. Саме тому сучасні дослідники розглядають сім'ю як «ключовий ресурс адаптації військовослужбовця до мирного життя, але одночасно – як об'єкт цілеспрямованої професійної підтримки з боку соціальних працівників» [5, с. 24].

У межах нашого дослідження сім'ю військовослужбовця ЗСУ доцільно розглядати як малу соціальну групу та первинне соціальне середовище, один або кілька членів якого проходять військову службу у Збройних Силах України, виконують або виконували завдання із захисту держави, а життєдіяльність самої родини безпосередньо змінюється під впливом військової служби, бойового досвіду, тривалої розлуки, ризиків поранення, полону, зникнення безвісти, загибелі чи повернення військовослужбовця до цивільного життя. Таке уточнення дає змогу розглядати сім'ю військовослужбовця не лише як отримувача допомоги, а як активного учасника соціального супроводу, який має власні потреби, проблеми, запити й ресурси.

Це узгоджується з позицією Н. Олексюк, яка підкреслює, що сім'я військовослужбовця займає особливе місце в соціальній структурі суспільства, оскільки проблеми її життєдіяльності впливають не лише на

благополуччя самої родини, а й на результативність процесів, що відбуваються у Збройних Силах України та на рівень обороноздатності держави [21, с. 43]. Отже, сім'я військовослужбовця ЗСУ має розглядатися як самостійний об'єкт соціальної роботи, а не лише як допоміжне середовище підтримки військового.

У навчальному посібнику «Соціальна педагогіка», на який посилаються Т. Спіріна, А. Дуля та О. Боброва, соціальна адаптація трактується як «процес активного пристосування особистості до умов соціального середовища, формування адекватної системи взаємостосунків, інтеграція особистості в різні соціальні групи та спільноти, а також прийняття норм, вимог, правил і цінностей нового соціального середовища» [48, с. 158]. Це визначення, на думку авторів, дає можливість розглядати як військовослужбовця, так і його сім'ю як суб'єктів спільного адаптаційного процесу – обидві сторони мають пристосуватися до нових реалій після повернення з війни [48, с. 158].

Для практики соціальної роботи важливим є не лише загальне визначення сім'ї військовослужбовця ЗСУ, а й її класифікація, оскільки різні типи родин мають неоднакові проблеми, потреби та запити до фахівців. Зміст соціального супроводу сім'ї мобілізованого військовослужбовця, сім'ї пораненого військового, родини загиблого Захисника України або сім'ї військовослужбовиці не може бути однаковим. Саме тому в межах нашого дослідження запропоновано класифікувати сім'ї військовослужбовців ЗСУ за соціально-правовим статусом військовослужбовця, характером впливу військової служби на родину, складом сім'ї, рівнем уразливості та провідним запитом до системи соціальної роботи (табл. 1.1).

Класифікація сімей військовослужбовців ЗСУ як об'єкта соціальної роботи

Критерій класифікації	Типи сімей військовослужбовців ЗСУ	Основні потреби та запити до соціальної роботи
За статусом військовослужбовця	Сім'ї кадрових військовослужбовців, мобілізованих, контрактників, резервістів, демобілізованих осіб, ветеранів війни	Інформування про права, соціальні гарантії, пільги, виплати, професійну адаптацію, психологічну допомогу
За характером впливу військової служби	Сім'ї військових, які перебувають на службі; сім'ї військових у зоні бойових дій; сім'ї військових, які повернулися додому	Підтримка під час розлуки, збереження сімейних зв'язків, адаптація до повернення військовослужбовця
За кризовою ситуацією	Сім'ї поранених, осіб з інвалідністю внаслідок війни, зниклих безвісти, полонених, загиблих військовослужбовців	Кризове консультування, допомога в оформленні документів, супровід у питаннях виплат, реабілітації, статусів і пільг
За складом сім'ї	Повні сім'ї, неповні сім'ї, багатодітні сім'ї, сім'ї з дітьми раннього віку, сім'ї з дітьми-підлітками, сім'ї з літніми батьками	Соціально-педагогічна підтримка дітей, допомога у вихованні, соціально-побутова підтримка, залучення ресурсів громади
За гендерною специфікою	Сім'ї чоловіків-військовослужбовців; сім'ї жінок-військовослужбовиць; сім'ї, де обоє подружжя проходять службу	Підтримка батьківських ролей, врахування гендерних особливостей служби, організація допомоги дітям
За рівнем соціальної вразливості	Сім'ї внутрішньо переміщених військовослужбовців, сім'ї з особами з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, сім'ї без житла	Матеріальна допомога, житлова підтримка, соціальні виплати, реабілітаційні послуги, правовий супровід

За провідним запитом	Родини з інформаційними, психологічними, правовими, економічними, виховними, медико- реабілітаційними потребами	Добір відповідних форм і методів соціального супроводу відповідно до конкретної потреби сім'ї
-------------------------	---	--

Джерело: узагальнено автором на основі [21, с. 43–45; 19, с. 56–58; Дуля, 24–26; 50, 42–44].

Як видно з таблиці 1.1, сім'ї військовослужбовців ЗСУ є неоднорідною категорією. Їхні потреби залежать від службового статусу військовослужбовця, наявності бойового досвіду, поранення, полону, зникнення безвісти чи загибелі, а також від складу самої родини, її матеріального становища, наявності дітей і рівня соціальної підтримки. Саме тому соціальна робота з такими сім'ями має будуватися не за єдиною шаблонною моделлю, а на основі диференційованого та індивідуального підходу.

Н. Олексюк наголошує, що принцип диференційованого й індивідуального підходу передбачає відмежування конкретних потреб сім'ї військовослужбовця від загальних, урахування індивідуальних особливостей членів сім'ї та тієї життєвої ситуації, у якій вона перебуває [19, с. 57–58].

У психологічній літературі, як зазначають Г. Пріб, Л. Бегеза та Я. Раєвська, адаптація розуміється як процес формування найбільш прийнятних стратегій і моделей поведінки в умовах змінюваного мікросоціального середовища [30, с. 159]. На думку цих авторів, соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій – це пристосування до умов мирного життя внаслідок набутого бойового досвіду та його наслідків [30, с. 159–160]. Важливий акцент робиться на тому, що характер адаптації значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей, життєстійкості, копінг-стратегій, а також від ресурсів соціального оточення – передусім сім'ї [30, с. 160]. Отже, сім'я військовослужбовця постає як

ключовий соціальний контекст, у якому ці стратегії формуються, і саме тому вона стає логічним об'єктом професійної уваги соціального працівника.

Проблематика сімей військовослужбовців як об'єкта соціальної роботи особливо чітко проявляється через опис психічних і поведінкових станів військових після повернення. Т. Спіріна, А. Дуля та О. Боброва наголошують, що за світовою статистикою у кожного п'ятого учасника бойових дій, навіть без фізичних ушкоджень, можуть проявлятися симптоми депресії, тривоги, гострої реакції на бойову травму, генералізовані тривожні розлади [48, с. 157]. На думку авторів, у військовослужбовців можливі різноманітні емоційні та поведінкові розлади: спалахи гніву, страх нападу ззаду, почуття провини за те, що залишився живим, поява шкідливих звичок, конфлікти з оточенням і сім'єю тощо [48, с. 157]. Саме ці стани стають джерелом сімейних конфліктів, емоційного виснаження близьких, ускладнень у вихованні дітей – і все це формує конкретні запити до системи соціальної роботи.

Проблеми сімей військовослужбовців не обмежуються лише наслідками бойового досвіду самого військового. Н. Олексюк звертає увагу на те, що життєдіяльність таких сімей ускладнюється високим рівнем тривожності, пов'язаним зі специфікою військової служби, ризиком для життя і здоров'я, частими переїздами, труднощами у забезпеченні житлом, проблемами працевлаштування членів сім'ї, а також складнощами у вихованні дітей [21, с. 43]. За таких умов сім'я може втрачати стабільність, а її члени – відчуття безпеки, передбачуваності та впевненості у майбутньому.

У праці «Дотримання основних принципів соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців як умова її ефективності» Н. Олексюк також виокремлює негативні тенденції, які можуть проявлятися у життєдіяльності сімей військовослужбовців: зниження соціальної активності, невизначеність життєвих цілей, замкнутість сім'ї на власних проблемах, ослаблення адаптивності у мікросоціальних відносинах, а також втрата соціально-рольової адекватності [19, с. 56]. Це дає підстави стверджувати, що сім'я військовослужбовця потребує не лише психологічної підтримки після

повернення військового, а й системної соціально-педагогічної роботи, спрямованої на збереження її життєздатності, відновлення ролей, підтримку дітей і формування здатності родини самостійно долати труднощі.

Окремий пласт проблем пов'язаний із трансформацією подружніх і батьківських ролей. За час відсутності чоловіка-військовослужбовця жінка змушена була сама розв'язувати повсякденні проблеми, брати на себе додаткову відповідальність, розвивати нові компетентності. Як зазначається у дослідженні А. Дулі, Т. Лях та Т. Спіріної, це часто супроводжується гордістю за власні досягнення, але водночас – образою, злістю, озлобленістю через те, що всі труднощі довелося долати самостійно [5, с. 25]. Після повернення чоловіка це може переростати в конфлікти, підозри у невірності, ревності до нових знайомств чи контактів партнера, нерозуміння нового розподілу ролей у сім'ї [5, с. 25]. На думку авторів, ключовою потребою тут стає відкрите спілкування: проговорення почуттів, спільний пошук шляхів вирішення проблем – саме це часто стає предметом сімейного консультування в соціальній роботі.

Дослідниці також звертають увагу на специфіку повернення жінок-учасниць бойових дій. В Україні зростає частка жінок серед військовослужбовців [5, с. 26]. Чоловіки, як правило, шукають підтримку серед побратимів, схильні до самоізоляції, тоді як жінки частіше діляться переживаннями з партнером і можуть гостро реагувати на відсутність адекватної емоційної підтримки [5, с. 26]. Це створює нові виклики для сім'ї та формує специфічні гендерно обумовлені потреби, які соціальні працівники мають враховувати у своїх інтервенціях.

Не менш важливою є проблема адаптації дітей. вітчизняні дослідники підкреслюють, що під час відсутності батька чи матері-військовослужбовця потреби дітей змінюються, і їм може знадобитися більше часу, щоб знову відчувати емоційну близькість із батьками [5, с. 26]. Реакції дітей різняться залежно від віку, а підготовка до зустрічі з батьком/матір'ю має включати: можливість говорити про почуття, додаткову увагу й піклування, пояснення,

що злість чи образа – нормальні почуття, збереження звичного ритму життя, завчасне планування спільних заходів [5, с. 26]. Усе це окреслює конкретні запити до соціальних служб: потребу в програмах батьківського тренінгу, сімейних консультаціях, групах підтримки для дітей військовослужбовців.

Зі свідченням Г. Приба, Л. Бегези та Я. Раєвської, адаптаційні стратегії військовослужбовців можуть мати різний характер: від імітації (зовнішня пристосованість при внутрішньому неприйнятті ситуації) до повного прийняття цінностей нового середовища [30, с. 160]. Автори виокремлюють:

- урівноваження між власними цінностями та нормами середовища;
- псевдоадаптацію;
- пристосування з визнанням основної системи цінностей;
- уподібнення – трансформацію попереднього досвіду відповідно до нових умов [30, с. 160].

На думку вчених, від того, яку стратегію обирає військовослужбовець, залежить і характер сімейних стосунків, і запити сім'ї до фахівців. Сім'я у такій ситуації часто не має ресурсів самостійно розпізнати, що за «зовнішньою нормальністю» може ховатися глибока внутрішня напруга, тому потрібна професійна діагностика, консультування, групи підтримки – тобто інструменти соціальної роботи.

Окремий концептуальний блок стосується ресурсів сім'ї військовослужбовця. А. Дуля, Т. Лях та Т. Спіріна наголошують, що через воєнні дії в Україні зростає увага до чинників сімейної адаптації, оскільки саме сім'я може стати «дієвим та реальним ресурсом підтримки учасників бойових дій» [5, с. 24]. На їхню думку, сімейна підтримка проявляється в готовності прийняти зміни, що сталися з військовослужбовцем; усвідомити зміну його ціннісної системи; не прискорювати події; поважати особистий простір; навчитися окреслювати власні межі; виявляти терпіння [5, с. 24–26].

Важливо, що в наукових джерелах згадується підхід, орієнтований на сильні сторони отримувачів соціальних послуг. На думку Т. Спіріної, такий підхід передбачає віру в те, що клієнти мають власні ресурси, переконання,

здатність до змін, до прийняття зважених рішень [5, с. 26]. Отже, сім'ї військовослужбовців у соціальній роботі слід розглядати не лише як уразливі, а й як носії значного потенціалу: згуртованість, досвід подолання труднощів, мотивованість підтримати свого захисника, готовність вчитися новому. Завдання соціального працівника – побачити й підсилити ці сильні сторони. Ресурсний потенціал сім'ї військовослужбовця доцільно розглядати не лише через її здатність підтримати військового, а й через її власну спроможність до розвитку. Н. Олексюк визначає позитивно спрямовану життєдіяльність сім'ї військовослужбовця як стан сімейного благополуччя, що охоплює економічний, психологічний і моральний аспекти життя родини [21, с. 43]. Економічне благополуччя пов'язане з рівнем життя, житловими умовами, доступом до освіти, охорони здоров'я та необхідних послуг; психологічний клімат відображає якість міжособистісних стосунків, рівень довіри, підтримки й емоційної стабільності; моральний аспект виявляється у цінностях, нормах поведінки, відповідальності та соціалізованості членів сім'ї [21, с. 43–44].

Ресурсний вимір сімейного середовища тісно пов'язаний із поняттям морально-психологічного потенціалу, яке описують А. Кобзар, А. Хабчук та В. Грицюк. На їхню думку, моральний дух військ – це духовна готовність і здатність військовослужбовців зносити випробування війни та досягати перемоги над ворогом [13, с. 119]. Взаємопов'язаними сторонами морального духу є морально-психологічний потенціал – сукупність духовних можливостей особового складу (свідомість, професійна підготовленість), і морально-психологічний стан – діюча частина цього потенціалу, ступінь мобілізованості на виконання конкретних завдань [13, с. 120]. Хоча ці категорії стосуються передусім військ, вони опосередковано описують і сімейне середовище: саме в сім'ї формується значна частина того морально-психологічного потенціалу, який потім проявляється на фронті, а після повернення – або допомагає, або заважає адаптації. Для соціального працівника це означає, що робота з сім'ями – це також робота з гуманітарним і моральним виміром оборони держави.

Відповідно до цього формуються ключові потреби й запити сімей до системи соціальної роботи:

- 1) інформаційні запити – сім'ї потребують зрозумілих пояснень про особливості посттравматичних реакцій, алгоритми дій у разі загострення симптомів, можливості отримання психологічної й соціальної допомоги, свої права й гарантії;
- 2) психологічні запити – потреба у сімейному консультуванні, групах підтримки, індивідуальній психотерапії для військовослужбовця та/або членів його родини, навчанні навичкам емоційного саморегулювання, ненасильницького спілкування;
- 3) соціально-економічні запити – допомога в працевлаштуванні, перепідготовці, забезпеченні житлом, оформленні соціальних виплат і пільг, що зменшує рівень сімейної напруги;
- 4) правові запити – потреба в юридичних консультаціях щодо статусу учасника бойових дій, прав членів сім'ї, доступних державних і місцевих програм підтримки;
- 5) запити на визнання й підтримку – потреба відчувати повагу до служби військового, суспільне визнання, участь у громадських заходах, спрямованих на вшанування ветеранів, що позитивно впливає на моральний клімат у сім'ї.

Отже, сім'ї військовослужбовців ЗСУ як об'єкт соціальної роботи – це складний, багатовимірний феномен. Вони поєднують у собі високу вразливість (психоемоційні, економічні, правові ризики) та значний ресурс (згуртованість, досвід подолання труднощів, потенціал посттравматичного зростання, участь у формуванні морально-психологічного потенціалу військовослужбовців). Ефективна соціальна робота з такими сім'ями має бути комплексною: враховувати адаптаційні процеси всередині сім'ї, будуватися на підході, орієнтованому на сильні сторони, поєднувати психологічну, соціально-економічну та правову підтримку, а також сприяти інтеграції сімей у громаду.

1.2. Поняття та сутність соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ

Соціальний супровід сімей військовослужбовців Збройних Сил України є одним із ключових інструментів реагування на ті складні життєві обставини, у яких опинилися українські родини в умовах повномасштабної війни. Сім'я військовослужбовця зазнає одночасного впливу війни, внутрішнього переміщення, вимушеної дистантності, зміни ролей, економічної нестабільності, підвищеного навантаження на жінок і дітей, ризику втрати життя чи здоров'я члена сім'ї, що воює [17, с. 6–7]. Такі фактори об'єктивно переводять її в категорію сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують не епізодичної допомоги, а саме системного соціального супроводу.

Сім'я розглядається як особливий соціальний інститут і водночас як соціальна система з власною структурою, цінностями, ролями та функціями, яка проходить етапи розвитку й типові кризи [17, с. 6–8]. У сучасних умовах війни криза сім'ї часто означає накопичення і взаємне накладання криз окремих її членів, коли родина тимчасово втрачає здатність самостійно виконувати свої основні функції – виховну, емоційну, економічну, захисну. Саме тому соціальна робота з такими родинами має здійснюватися як ведення випадку сім'ї як цілісної системи, а не як допомога окремому «проблемному» члену [17, с. 6]. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями включає елементи соціального захисту, соціальної підтримки, надання соціальних послуг і адаптаційної роботи [15, с. 61]. Вона спрямована на збереження фізичних і психічних сил військовослужбовця, корекцію його ставлень, а також на підтримку родини, яка, по суті, розділяє всі наслідки участі в бойових діях. У цій логіці соціальний супровід виступає поглибленою формою соціальної роботи, яка орієнтується не лише на матеріальну чи правову допомогу, а на стійке відновлення функціонування сімейної системи.

Узагальнені підходи різних авторів до визначення соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України подано в табл.1.2.

Таблиця 1.2

**Наукові підходи до визначення соціального супроводу сімей
військовослужбовців ЗСУ**

№ з/п	Автор(и)	Узагальнене розуміння соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ
1	Ю. Бриндіков	Соціальний супровід сім'ї військовослужбовця як ведення випадку сім'ї в складних життєвих обставинах з урахуванням етапів розвитку сім'ї, комплексності проблем, необхідності профілактики, реабілітації та переходу від кризи до розвитку [17, с. 6–7, 15–16]
2	О. Логвінова, О. Рассказова	Соціальний супровід як частина соціальної роботи, що включає соціальний захист, підтримку, соціальні послуги та адаптаційну роботу, спрямовану на відновлення соціального функціонування військових та їхніх сімей в умовах тривалого конфлікту [15, с. 61]
3	О. Джус, А. Беспалько, Д. Кравець	Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей як тривалий процес керівництва і реалізації комплексу соціальних програм і послуг (адаптація, підтримка, моніторинг, реадаптація), спрямований на забезпечення соціальної стабільності у військових частинах і благополуччя сімей у правовому режимі воєнного стану [4, с. 42]
4	О. Столярик, Т. Семигіна	Психосоціальна підтримка ветеранів та їхніх сімей як поетапний супровід, орієнтований на сильні сторони клієнтів і сімейної системи, із залученням ресурсів громади та підтримувальних мереж для реінтеграції в родину й громаду [49, с. 64]

Продовження таблиці 1.2

5	В. Циганок	Соціальний супровід опосередковано розкривається через категорію соціального захисту як системи правових гарантій та матеріальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що має бути
---	------------	---

		системною, стандартизованою і наближеною до міжнародних стандартів [53 с. 378]
6	А. Чистякова, П. Безушко	Соціальний супровід як реалізація правових механізмів гарантування соціального захисту, що включає моніторинг виконання гарантій, контроль ефективності соціальних послуг і взаємодію державних і недержавних структур щодо захисту прав військових та їхніх родин [52, с. 18]
7	А. Сидоренко	Соціальний і правовий захист членів сімей військовослужбовців як діяльність держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав, задоволення матеріальних і духовних потреб родин військових [46, с. 152]
8	О. Герасименко	Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей як вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовим, їхнім сім'ям, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації впливу складних життєвих обставин [47, с. 12–13]

Отже, соціальний супровід сімей військовослужбовців Збройних Сил України можна концептуально визначити як цілеспрямовану, системну і тривалу діяльність уповноважених суб'єктів з надання комплексу соціальних, психосоціальних, правових, інформаційних та інших послуг родинам військовослужбовців, ветеранів, загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їхніх індивідуальних потреб з метою подолання або мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, збереження функціонування сім'ї та забезпечення її розвитку.

На нашу думку, соціальний супровід не може бути однаковим для всіх родин військовослужбовців, оскільки сім'я мобілізованого, сім'я пораненого військового, сім'я військовослужбовиці, родина зниклого безвісти, полоненого чи загиблого Захисника України потребують різних форм, методів і механізмів підтримки. З огляду на це соціальний супровід сімей військовослужбовців ЗСУ у межах дослідження розглядається як диференційована система допомоги, що поєднує інформаційний, соціально-

правовий, психосоціальний, соціально-педагогічний, медико-реабілітаційний, соціально-економічний та організаційно-посередницький напрями. Такий підхід дозволяє перейти від загального опису соціальної підтримки до практичного розуміння того, які саме дії, послуги й механізми потрібні конкретній родині в конкретній життєвій ситуації.

Сутність соціального супроводу розкривається через його структурні компоненти: об'єкт, суб'єкти, мету, завдання, принципи, зміст послуг та очікувані результати. У табл.1.3 систематизовано основні структурні елементи соціального супроводу саме щодо сімей військовослужбовців.

Таблиця 1.3

**Структурні компоненти соціального супроводу сімей
військовослужбовців ЗСУ**

Компонент	Зміст щодо сімей військовослужбовців ЗСУ
Об'єкт	Сім'ї військовослужбовців строкової, контрактної служби, мобілізованих, резервістів, ветеранів; родини загиблих, зниклих безвісти, полонених; родини, що перебувають у стані дистантності та вимушеного переміщення
Суб'єкти	Органи військового управління, групи соціального супроводу у військових частинах, мобільні групи; територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; центри соціальних служб; структури у справах ветеранів; заклади охорони здоров'я, освіти, громадські та волонтерські організації
Мета	Забезпечення соціальної стабільності у військових частинах через підтримку сім'ї; збереження та відновлення життєздатності родини; профілактика дезадаптації, насильства, руйнування сімейних зв'язків; сприяння переходу від кризи до розвитку сім'ї
Завдання	Виявлення сімей «групи ризику»; оцінка потреб і ресурсів сім'ї; розроблення та реалізація індивідуального плану супроводу; надання пакета соціальних, психосоціальних, правових, освітніх послуг; координація міжвідомчої взаємодії; формування в сім'ї життєвих умінь і здатності до самодопомоги

Продовження таблиці 1.3

Принципи	Добровільність участі; повага до гідності й автономії сім'ї; конфіденційність; адресність і комплексність; суб'єктність родини; орієнтація на сильні сторони; безперервність
----------	--

	супроводу упродовж різних етапів служби й життя; гендерна чутливість
Зміст послуг	Інформаційні та правові консультації щодо пільг і гарантій; допомога в оформленні виплат, статусів, документів; психосоціальне консультування подружжя, батьків, дітей; підтримка у доступі до медичної, психологічної, реабілітаційної допомоги; організація груп самодопомоги і взаємодопомоги; підтримка сімейного дозвілля; сприяння працевлаштуванню та освіті
Очікувані результати	Зниження рівня соціальної напруги у сім'ї та військовій частині; збереження цілісності родини; відновлення сімейних ролей і функцій; підвищення поінформованості про права і можливості; посилення життєвих умінь членів сім'ї; зміцнення зв'язків між сім'єю, військовою частиною і громадою; формування здатності родини до самозахисту своїх прав

Джерело: узагальнено автором на основі: [23; 45]

Зміст табл. 1.3 показує, що соціальний супровід має виразно системний характер. Об'єктом виступає не окремий індивід, а родина в цілому, яка сприймається як соціальна система, що одночасно є й уразливою, й здатною до саморозвитку. Суб'єкти супроводу охоплюють широкий спектр інституцій – від військових структур до громадських організацій, що відповідає інтегративному характеру соціальної роботи з цією категорією. Мета і завдання супроводу виходять за рамки суто матеріальних аспектів і орієнтовані на збереження сімейних зв'язків, відновлення ролей, профілактику насильства та девіацій, підтримку батьківської компетентності та життєвих умінь [51].

Залежно від провідної проблеми сім'ї військовослужбовця ЗСУ можна виокремити кілька видів соціального супроводу. Інформаційний супровід спрямований на роз'яснення прав, пільг, соціальних гарантій, алгоритмів звернення до державних і недержавних установ. Соціально-правовий супровід передбачає допомогу в оформленні документів, статусів, виплат, пенсій, компенсацій, а також захист прав членів сім'ї [26]. Психосоціальний супровід охоплює підтримку родини в ситуаціях стресу, тривалої розлуки, повернення військовослужбовця, поранення, полону, зникнення безвісти чи загибелі.

Соціально-педагогічний супровід спрямований на підтримку дітей, батьківської компетентності, сімейного виховання та позитивного психологічного клімату. Медико-реабілітаційний супровід передбачає сприяння доступу до лікування, реабілітації, протезування, психологічної допомоги та медико-соціальних послуг. Соціально-економічний супровід орієнтований на підтримку матеріального становища сім'ї, працевлаштування, професійну адаптацію, житлові питання та залучення місцевих програм допомоги. Організаційно-посередницький супровід забезпечує координацію між сім'єю, військовою частиною, органами соціального захисту, медичними закладами, закладами освіти, громадськими та релігійними організаціями.

Особливу увагу слід звернути на принципи соціального супроводу. Орієнтація на сильні сторони, суб'єктність сім'ї, партнерські стосунки між фахівцями й родиною протиставляються патерналістським моделям допомоги, у яких сім'я розглядається виключно як об'єкт впливу [49, с. 66]. Безперервність і послідовність супроводу дозволяє враховувати динаміку військової служби, зміни в сімейному життєвому циклі та ескалацію або зниження кризових явищ [47, с. 12]. У такий спосіб соціальний супровід стає не разовою реакцією на кризу, а довготривалою стратегією підтримки й розвитку родини.

Сутність соціального супроводу сімей військовослужбовців тісно пов'язана з поняттям етапів, як життєвого циклу сім'ї, так і участі військовослужбовця у бойових діях та подальшого повернення. Виділення таких етапів дає змогу чітко окреслити, які саме завдання та форми підтримки є актуальними в конкретний момент. У табл. 1.4 узагальнено основні етапи соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України, зміст діяльності на кожному з них та очікувані результати.

Таблиця 1.4

Етапи соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ, зміст діяльності та очікувані результати

Етап / ситуація	Основний зміст соціального супроводу сім'ї	Очікувані результати
-----------------	--	----------------------

Мобілізація та підготовка до служби	Психоосвіта щодо стресу, змін у родині, можливих форм реагування; інформування про права, пільги, механізми отримання соціальних послуг; первинна оцінка ресурсів і ризиків сім'ї; підготовка до зміни ролей і навантаження	Зниження тривоги; формування реалістичних очікувань; своєчасне виявлення сімей «групи ризику»; підвищення готовності родини до розлуки
Перебування військового у зоні бойових дій / тривала відсутність	Підтримання регулярного контакту з сім'єю; консультування щодо побутових, правових, виховних питань; допомога у вирішенні економічних та житлових проблем; залучення до груп взаємодопомоги; підтримка дітей у переживанні відсутності батька/матері	Підтримання функціонування сім'ї; зменшення соціальної ізоляції; профілактика насильства і залежностей; збереження емоційних зв'язків у родині
Повернення додому, демобілізація	Кризові інтервенції; допомога у відновленні сімейних ролей і правил; робота з очікуваннями подружжя; сприяння доступу до медичних, психологічних, реабілітаційних послуг; координація між різними службами	Пом'якшення реінтеграції; зниження конфліктності; профілактика розриву стосунків; відновлення конструктивної комунікації в сім'ї
Поранення, інвалідність, полон, загибель	Негайна кризова підтримка; допомога в оформленні статусів, виплат, пільг; довготривалий психосоціальний супровід родини; підтримка у проживанні втрати; вирішення житлових і побутових питань; залучення до спеціалізованих програм реабілітації та підтримки	Забезпечення мінімально необхідного рівня безпеки та стабільності; профілактика хронічної дезадаптації; збереження потенціалу сім'ї до подальшого розвитку попри втрати

Джерело: узагальнено автором на основі: [18]

З табл. 1.4 бачимо, що соціальний супровід є процесом, який починається ще на етапі мобілізації й продовжується впродовж усього періоду служби, повернення та, за потреби, довготривалої реадaptaції. Зміна етапів супроводу означає зміну акцентів і змісту допомоги, але не її припинення. На ранніх етапах переважають превентивні та інформаційні заходи, у період активних

бойових дій – підтримка та стабілізація, на етапі повернення – кризові й реадаптаційні інтервенції, надалі – наснаження, відновлення рутинної активності, включення в життя громади [49, с. 66; 47, с. 14].

Запропоновану поетапність соціального супроводу доцільно доповнити положеннями Н. Олексюк щодо організації соціально-педагогічного процесу в сім'ї військовослужбовця. Авторка виокремлює чотири етапи такого процесу: інформаційно-аналітичний, прогностичний, спонукально-супровідний та відновно-реабілітаційний [21, с. 44]. Інформаційно-аналітичний етап передбачає збір інформації про проблеми, структуру, ресурси й можливості сім'ї; прогностичний – визначення можливих шляхів розвитку ситуації та моделювання допомоги; спонукально-супровідний – активізацію членів сім'ї до розв'язання власних проблем за підтримки фахівця; відновно-реабілітаційний – відновлення життєвого потенціалу родини та закріплення позитивних змін.

Узагальнюючи, поняття та сутність соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України виявляють його як комплексний, міждисциплінарний і поетапний процес, орієнтований на сім'ю як цілісну систему, що переживає тривалий вплив війни. Соціальний супровід забезпечує не лише компенсацію втрат, а й створення умов для розвитку родини, посилення її внутрішніх ресурсів, формування спроможності самостійно долати складні життєві обставини в умовах воєнного і післявоєнного суспільства.

1.3. Роль державних структур, громадських і релігійних організацій у вирішенні проблем сімей військовослужбовців ЗСУ

В умовах повномасштабної війни сім'ї військовослужбовців Збройних Сил України перетворилися на одну з ключових цільових груп державної політики соціального захисту. Якщо у попередніх підрозділах було розкрито загальний зміст поняття «соціальний захист», механізми державної політики

та інструменти соціального забезпечення, то логічним продовженням є аналіз того, як саме ці механізми реалізуються стосовно найближчого оточення військовослужбовця – його сім'ї. Саме сім'я в умовах війни стає не лише об'єктом захисту, а й важливим ресурсом підтримки обороноздатності держави, адже від рівня її захищеності залежить мотивація, психологічний стан та соціальна стабільність самого військовослужбовця [32].

У 17 статті Конституції України закріплено обов'язок держави забезпечувати соціальний захист громадян, які перебувають на військовій службі, а також членів їхніх сімей. Цей конституційний припис конкретизується у спеціальних законах, зокрема в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [40], Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [41], Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» та інших нормативно-правових актах. У сукупності вони формують правову основу діяльності державних структур, а також задають «рамки» для участі громадських та релігійних організацій у підтримці сімей військових.

Роль державних інституцій стосовно сімей військовослужбовців є системоутворювальною. По-перше, держава визначає правовий статус військових, ветеранів та членів їхніх сімей, закріплює перелік пільг, компенсацій, гарантій пенсійного забезпечення, житлових прав, медичної допомоги, санаторно-курортного лікування, соціальних послуг. По-друге, саме держава забезпечує фінансове наповнення цих гарантій через державний бюджет, соціальні фонди, механізми цільових програм і субвенцій. По-третє, державні органи виступають координаторами політики соціального захисту, спрямовуючи діяльність інших суб'єктів – органів місцевого самоврядування, установ соціальної сфери, громадських і релігійних організацій.

Нормативно-правова база, що регулює соціальний захист сімей військовослужбовців, має багаторівневий характер. Базовий Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [40] визначає види соціальних і правових гарантій, які поширюються не лише

на самих військовослужбовців, а й на їхніх близьких: право на грошове забезпечення, медичне обслуговування, житлове забезпечення, пенсійне забезпечення, а також на пільги у сфері освіти, житлово-комунальних послуг, санаторно-курортного лікування. Закон України «Про статус ветеранів війни [41], гарантії їх соціального захисту» деталізує особливий правовий статус учасників бойових дій та членів сімей загиблих (померлих) Захисників України, закріплює перелік пільг, соціальних виплат, переваг при працевлаштуванні, вступі до закладів освіти, отриманні медичної та реабілітаційної допомоги. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [39] визначає порядок призначення пенсій за вислугу років, по інвалідності та у разі втрати годувальника, що є ключовим гарантійним механізмом для сімей військових, особливо в разі їх загибелі або стійкої втрати працездатності.

Важливу роль відіграють і підзаконні нормативні акти, які деталізують механізми реалізації цих гарантій. Постанова Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» визначає структуру та розміри грошового забезпечення, від якого напряду залежить матеріальний стан сімей військових у період проходження служби. Постанови уряду щодо перерахунку пенсій особам, звільненим з військової служби, встановлення порядку виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця або встановлення інвалідності, надання грошової компенсації за належне для отримання житло, забезпечення санаторно-курортними путівками та реабілітаційними послугами конкретизують процедури звернення, перелік необхідних документів, строки розгляду та компетенцію органів влади [24].

У структурі виконавчої влади провідними суб'єктами є Міністерство оборони України, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки та інші профільні органи. Міністерство оборони організовує систему грошового, житлового, медичного забезпечення

військовослужбовців, а через відомчі структури – опосередковано впливає на стан їхніх сімей. Міністерство у справах ветеранів відповідає за формування державної політики щодо ветеранів війни, учасників бойових дій та членів сімей загиблих (померлих) захисників, розробляє програми реабілітації, професійної адаптації, психологічної підтримки. Міністерство соціальної політики забезпечує загальнодержавну координацію соціального захисту, встановлює стандарти й нормативи соціальних послуг, організовує роботу системи органів соціального захисту населення на місцях [35; 36; 37].

Суттєве навантаження припадає на органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації. Вони є безпосередніми реалізаторами державної політики соціального захисту на територіальному рівні. Саме в управліннях соціального захисту населення, центрах надання адміністративних послуг, центрах соціальних служб сім'ї та молоді, службах у справах дітей сім'ї військовослужбовців оформлюють статуси, пільги, субсидії, соціальні допомоги, отримують направлення на санаторно-курортне лікування, реабілітаційні послуги, юридичні та психологічні консультації. У цьому контексті інституційно-правовий механізм державної політики проявляється через конкретні процедури, черговість забезпечення, ведення обліків сімей, які потребують особливої підтримки [8].

У табл. 1.5 узагальнено основні суб'єкти, що залучені до вирішення проблем сімей військовослужбовців ЗСУ.

Таблиця 1.5

**Основні групи суб'єктів підтримки сімей військовослужбовців ЗСУ
та їх ключові функції**

Група суб'єктів	Основні представники	Ключові функції щодо сімей військовослужбовців
Державні структури	Верховна Рада, Кабінет Міністрів, міністерства (оборони, ветеранів, соціальної політики, охорони здоров'я, освіти), місцеві держадміністрації, органи	Нормативно-правове закріплення гарантій; фінансування; призначення і виплата допомог; забезпечення житлом, медичними, освітніми та соціальними послугами; координація інших суб'єктів

	місцевого самоврядування, органи соцзахисту	
Громадські організації	Ветеранські спілки, благодійні фонди, волонтерські ініціативи, правозахисні, жіночі та молодіжні організації	Адресна матеріальна допомога; психосоціальна підтримка; правовий супровід; адвокація інтересів сімей; організація програм реабілітації, освіти та працевлаштування
Релігійні організації	Релігійні громади, духовні управління, благодійні структури при релігійних організаціях	Духовно-пастирська опіка; моральна та емоційна підтримка; формування спільнот допомоги; благодійна діяльність, участь у програмах реабілітації

Джерело: узагальнено автором на основі аналізу [6, 22]

Як видно з таблиці 1.5, державні структури забезпечують «каркас» системи соціального захисту, тоді як громадські та релігійні організації заповнюють ті «прогалини», які неминуче виникають у складних і динамічних умовах воєнного часу. При цьому важливою є не стільки формальна наявність переліку пілг і програм, скільки реальний доступ сімей військовослужбовців до них. Саме тут проявляється значення інформаційно-комунікаційного механізму державної політики: необхідно забезпечити поінформованість сімей про їхні права, прозорість процедур, наявність зрозумілих каналів звернення по допомогу.

Громадські організації відіграють особливу роль у підтримці сімей військових, оскільки часто виникають «знизу» як відповідь на конкретні проблеми. Багато таких організацій створені самими ветеранами, дружинами або батьками військовослужбовців. Це дає їм можливість дуже точно розуміти потреби своєї цільової групи. Вони оперативно реагують на запити сімей, здійснюють збір і розподіл гуманітарної допомоги, організовують реабілітаційні табори для дітей військових, групи психологічної підтримки для членів сімей загиблих, проводять тренінги з подолання стресу, юридичні консультації щодо оформлення статусів та пілг [14].

Важливо, що громадські організації часто стають «посередниками» між сім'ями військовослужбовців та державними структурами. По-перше, вони допомагають орієнтуватися у складному законодавстві, заповнювати заяви, збирати документи, оскаржувати відмови. По-друге, саме через них держава все частіше реалізує окремі соціальні програми, передаючи на конкурсній основі надання певних послуг недержавним суб'єктам (наприклад, психологічна реабілітація, соціальний супровід, професійна адаптація). По-третє, громадські організації здійснюють адвокаційну функцію – виносять на публічний рівень системні проблеми, з якими стикаються сім'ї військових, і ініціюють зміни до законів та підзаконних актів [9].

Окремий, але вагомий сегмент системи підтримки становлять релігійні організації. Відповідно до принципу відокремлення церкви від держави вони не є частиною державного апарату, проте фактично виконують значну соціальну функцію. Для багатьох сімей військовослужбовців парафія або релігійна громада стає простором довіри, де можна відверто говорити про переживання, страхи та втрати. Духовенство здійснює індивідуальну та сімейну пастирську опіку, підтримує родини загиблих у процесі проживання горя, допомагає зберігати внутрішню стійкість у тривалий період очікування повернення з фронту [28].

Крім духовного виміру, релігійні організації активно займаються благодійністю: збирають кошти та речі для сімей військових, організовують парафіяльні волонтерські групи, долучаються до роботи реабілітаційних центрів, таборів для дітей та підлітків з родин військовослужбовців, проводять спільні заходи з психологами та соціальними працівниками. У такий спосіб адаптивно-психологічний механізм державної політики соціального захисту фактично доповнюється духовно-моральним компонентом, який неможливо забезпечити лише адміністративними засобами. Водночас участь релігійних організацій має ґрунтуватися на повазі до світоглядного вибору кожної сім'ї, добровільності та недопущенні будь-якої дискримінації за релігійною ознакою [33]. В умовах багатоконфесійності українського суспільства особливо

важливо, щоб релігійні структури не конкурували між собою за вплив, а виступали партнерами у спільній справі підтримки військових і їхніх сімей.

Незважаючи на значний потенціал усіх трьох груп суб'єктів, система підтримки сімей військовослужбовців стикається з низкою проблем. До них належать: фрагментарність і недостатня скоординованість дій; дублювання окремих програм при одночасному існуванні «білих плям» у певних видах допомоги; нерівномірний доступ до послуг у різних регіонах; перевантаженість працівників соціальної сфери та волонтерів; недостатня поінформованість самих сімей про наявні можливості підтримки. Часто сім'ї змушені самотійно «шукати шлях» між різними інстанціями, громадськими ініціативами та релігійними громадами, не маючи чіткого алгоритму дій.

Для подолання цих проблем необхідним є посилення комплексного підходу до реалізації державної політики соціального захисту сімей військовослужбовців та створення ефективних механізмів взаємодії між державними структурами, громадськими та релігійними організаціями. Основні проблеми та можливі напрями їх розв'язання систематизовано у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

**Основні проблеми та напрями удосконалення взаємодії суб'єктів
підтримки сімей військовослужбовців ЗСУ**

Проблема	Можливі напрями удосконалення взаємодії
Фрагментарність і слабка координація між державними, громадськими та релігійними структурами	Створення координаційних рад при органах влади; регулярні спільні наради; узгодження планів роботи
Низька поінформованість сімей військовослужбовців про свої права та можливості підтримки	Запровадження єдиного інформаційного порталу; інформаційні кампанії; консультативні «гарячі лінії»
Нерівномірний доступ до програм підтримки у різних регіонах	Розвиток мережі центрів підтримки сімей військових у громадах; пріоритетне фінансування сільських територій

Перевантаженість державних служб та волонтерських ініціатив	Передача частини послуг на конкурсній основі громадським організаціям; розвиток соціального замовлення
Відсутність комплексного підходу до супроводу сімей у складних життєвих обставинах	Запровадження моделі ведення випадку (case management); мультидисциплінарні команди (соціальний працівник, психолог, юрист, представник громади)
Недостатній облік духовно-психологічного виміру проблем сімей військових	Інституціоналізована співпраця з релігійними організаціями на засадах добровільності та рівності

Джерело: узагальнено автором на основі [25, 54]

З огляду на зміст табл. 1.6, можна зробити висновок, що подальший розвиток системи підтримки сімей військовослужбовців ЗСУ має рухатися в напрямі посилення публічної політики як відкритого процесу, у якому державна влада, інститути громадянського суспільства та релігійні організації виступають не конкурентами, а партнерами. Держава, зберігаючи провідну роль у формуванні нормативно-правових засад і фінансовому забезпеченні, повинна ширше використовувати потенціал громадських і релігійних структур, залучати їх до розробки та реалізації програм, консультуватися з ними при ухваленні управлінських рішень, забезпечувати прозорі механізми державного соціального замовлення. Громадські та релігійні організації, зі свого боку, мають діяти у правовому полі, дотримуватися принципів недискримінації, поваги до прав людини та орієнтації на реальні потреби сімей військовослужбовців.

Таким чином, роль державних структур, громадських і релігійних організацій у вирішенні проблем сімей військовослужбовців ЗСУ є взаємодоповнювальною та взаємозалежною. Лише за умови їх скоординованих, узгоджених та прозорих дій можливо сформувати цілісну, стійку й ефективну систему соціального захисту, здатну не лише реагувати на наслідки війни, а й створювати передумови для гідного життя тих, хто несе основний тягар оборони держави та їхніх близьких.

Висновки до першого розділу

Узагальнення результатів розділу дає підстави стверджувати, що соціальний захист військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей в Україні є складною багаторівневою системою, яка поєднує правові, організаційні, економічні, соціальні та психологічні механізми підтримки. У ході дослідження встановлено, що поняття соціального захисту є ширшим за соціальне забезпечення, оскільки охоплює не лише матеріальні виплати і пільги, а й увесь комплекс гарантій, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя, збереження здоров'я, соціальної стабільності, відновлення втрачених функцій та інтеграції особи у суспільство.

Обґрунтовано, що система підтримки сімей військовослужбовців не може бути ефективною виключно в межах державного адміністрування. Вагоме місце у вирішенні їхніх проблем посідають громадські та релігійні організації, які забезпечують оперативну адресну допомогу, психологічний супровід, правове консультування, гуманітарну підтримку, духовну опіку та сприяють соціальній адаптації. Визначено, що роль державних структур є системоутворювальною, оскільки саме держава визначає правові засади, фінансові механізми та загальні стандарти соціального захисту, тоді як громадські і релігійні інституції виконують компенсаторну, партнерську та доповнювальну функції.

Подальше вдосконалення системи соціального захисту сімей військовослужбовців ЗСУ має ґрунтуватися на посиленні міжвідомчої координації, спрощенні доступу до соціальних гарантій, розвитку механізмів соціального супроводу, підвищенні ролі територіальних громад і розширенні партнерства держави з інститутами громадянського суспільства та релігійними організаціями. Ефективний соціальний захист сімей військовослужбовців можливий лише за умов цілісної, узгодженої та практично дієвої системи, орієнтованої не лише на формальне закріплення прав, а на їх реальне забезпечення в умовах війни та повоєнного відновлення.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

2.1. Зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ: технології, форми, методи та прийоми

У практичній роботі з родиною військовослужбовця соціальний супровід починається з первинного контакту. Фахівець має з'ясувати, у якій саме ситуації перебуває сім'я: військовослужбовець проходить службу, перебуває на лікуванні чи реабілітації, отримав поранення, зник безвісти, потрапив у полон, загинув, звільняється зі служби або повертається до цивільного життя. Саме від цього залежить зміст супроводу, перелік документів, коло установ, до яких потрібно звертатися, та характер допомоги. Такий підхід відповідає практиці служб супроводу, які створюються для підтримки військовослужбовців, насамперед поранених, хворих, членів їхніх сімей, а також родин військовослужбовців, які зникли безвісти, потрапили в полон або загинули під час виконання бойових завдань [3, п. 3].

На першому етапі фахівець проводить оцінку потреб сім'ї. Практично це означає, що він не обмежується загальним запитанням «яка у вас проблема?», а послідовно з'ясовує матеріальний стан родини, наявність дітей, осіб з інвалідністю або літніх батьків, житлові умови, потребу в лікуванні, реабілітації, психологічній підтримці, правовому консультуванні, оформленні статусів, виплат, пільг чи компенсацій. Оцінка потреб має бути конкретною, тому що родина в кризовій ситуації часто не може чітко сформулювати свій запит. У Порядку організації діяльності служб супроводу прямо зазначено, що служба супроводу здійснює виявлення та оцінку соціальних потреб військовослужбовців, які потребують соціального захисту [3, п. 4]. У системі

Міністерства оборони України аналогічне завдання покладається на служби супроводу відповідно до наказу МОУ № 59 [34, розд. II, п. 2].

Після первинної оцінки потреб фахівець визначає першочергові дії. Наприклад, якщо сім'я військовослужбовця не знає, які пільги їй належать, першочерговим буде інформаційно-правове консультування. Якщо військовослужбовець поранений і перебуває в закладі охорони здоров'я, фахівець допомагає підтримати зв'язок із медичним закладом, військовою частиною, службою супроводу, уточнити потреби в ліках, медичних виробках, речах першої необхідності, а також пояснити порядок проходження військово-лікарської експертизи, реабілітації чи протезування [3, п. 4].

Якщо військовослужбовець зник безвісти або потрапив у полон, фахівець має допомогти родині зібрати інформацію, оформити звернення, отримати роз'яснення щодо виплати грошового забезпечення та підтримувати постійний контакт із компетентними органами. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [40] передбачає, що за військовослужбовцями, захопленими в полон або зниклими безвісти, зберігається виплата грошового забезпечення [40, ст. 9].

Важливим практичним інструментом є індивідуальний план супроводу. Він потрібний для того, щоб допомога не була випадковою і розрізненою. В індивідуальному плані доцільно фіксувати потреби сім'ї, узгоджені дії, відповідальних осіб, строки виконання, установи, до яких потрібно звернутися, та очікуваний результат. Постанова КМУ № 638 передбачає, що якщо підписання індивідуального плану отримувачем послуги тимчасово неможливе, фахівець робить відповідну відмітку із зазначенням причин [30, п. 6].

Особливе місце у змісті соціального супроводу займає інформування родини. На практиці значна частина проблем виникає не через відсутність прав, а через те, що сім'я не знає, як ними скористатися. Н. Франко та В. Акіменко за результатами дослідження зазначають, що 60 % опитаних батьків військовослужбовців не знають процедур отримання підтримки або не

ознайомлені з ними [50, с. 44]. Тому фахівець має пояснювати не загально, а покроково: куди звертатися, які документи підготувати, які строки розгляду, які електронні сервіси можна використати, хто може надати психологічну, правову чи матеріальну допомогу. У практичній площині соціальний супровід сімей військовослужбовців ЗСУ можна організовувати за життєвими ситуаціями. У табл.2.1 представлено практичний алгоритм дій фахівця залежно від конкретної ситуації, у якій перебуває сім'я.

Таблиця 2.1

**Практичний алгоритм соціального супроводу сімей
військовослужбовців ЗСУ залежно від життєвої ситуації**

Життєва ситуація сім'ї	Першочергові дії фахівця	Документи, сервіси та установи, з якими працює фахівець
Військовослужбовець проходить службу, сім'я перебуває у тривалій розлуці	З'ясування побутових, психологічних, матеріальних і правових потреб сім'ї; надання контактів служб підтримки; пояснення прав і гарантій; організація за потреби консультації психолога або соціального працівника	Військова частина, ТЦК та СП, центр соціальних служб, орган місцевого самоврядування, Єдина інформаційна система соціальної сфери, Портал Дія
Військовослужбовець поранений, хворий або перебуває на лікуванні	Встановлення контакту з родиною; уточнення місця лікування; підтримка зв'язку з медичним закладом і військовою частиною; допомога в оформленні документів; інформування про ВЛК, реабілітацію, протезування, виплати	Заклади охорони здоров'я, служба супроводу військової частини, медичні документи, направлення на ВЛК, документи для виплат, реабілітаційні установи

Продовження таблиці 2.1

Військовослужбовець зник безвісти, потрапив у полон або заручники	Делікатне кризове консультування; пояснення порядку звернень; допомога в підготовці документів; підтримання комунікації з родиною; інформування про виплату грошового забезпечення	Військова частина, ТЦК та СП, органи соціального захисту, документи про родинні зв'язки, заяви, електронні та паперові звернення
Сім'я загиблого військовослужбовця	Первинна кризова підтримка; пояснення порядку отримання статусу члена сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці України; допомога в оформленні одноразової грошової допомоги, пенсії, пільг, посвідчень	ТЦК та СП, органи соціального захисту, Пенсійний фонд України, документи про смерть, родинні документи, заяви на виплати і статуси
Військовослужбовець повертається після лікування, полону або демобілізації	Допомога у відновленні документів; інформування про психологічну допомогу, професійну адаптацію, працевлаштування, реабілітацію; підтримка сімейної комунікації	Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, центр зайнятості, е-Ветеран, е-Карта послуг, психологічні сервіси, реабілітаційні програми
У сім'ї є діти, особи з інвалідністю, літні батьки або інші вразливі члени родини	Оцінка додаткових потреб; взаємодія зі школою, службою у справах дітей, медичними та реабілітаційними установами; допомога в оформленні соціальної допомоги	Заклади освіти, служби у справах дітей, органи соцзахисту, інклюзивно-ресурсні центри, реабілітаційні служби

Джерело: узагальнено автором на основі [3, п. 3–7; 30, п. 5–6; 40, ст. 8–9; 50, с. 43–44].

Як видно з табл. 2.1, практичний зміст соціального супроводу змінюється залежно від конкретної ситуації родини. Найбільш інтенсивної підтримки потребують сім'ї поранених, зниклих безвісти, полонених і загиблих військовослужбовців. Водночас сім'ї тих військових, які продовжують

службу, також потребують супроводу, оскільки тривала розлука, психологічне напруження, матеріальні труднощі та невизначеність поступово виснажують родинні ресурси. Тому супровід має бути не лише реакцією на кризу, а й засобом її попередження.

Практичні технології соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ включають ведення випадку, кризове втручання, соціальне консультування, цифровий супровід, міжвідомчу координацію, соціальне посередництво, адвокацію, моніторинг виконання рішень і перенаправлення до спеціалізованих служб. Ведення випадку є однією з найважливіших технологій, оскільки дозволяє супроводжувати сім'ю не епізодично, а послідовно. Фахівець з'ясовує проблему, складає план дій, координує звернення, контролює результат і за потреби коригує подальшу допомогу. Постанова КМУ № 404 визначає, що Єдина інформаційна система соціальної сфери охоплює, зокрема, ведення випадку особи під час отримання соціальної підтримки та надання допомоги в подоланні складних життєвих обставин [12, п. 6].

Кризове втручання застосовується тоді, коли сім'я переживає гостру ситуацію: повідомлення про поранення, полон, зникнення безвісти або загибель військовослужбовця. У таких випадках фахівець має діяти швидко, спокійно, без зайвого формалізму. Постанова КМУ № 638 передбачає, що рішення про надання соціальної послуги екстрено або кризово може прийматися на підставі усної, електронної або паперової заяви військовослужбовця, члена його сім'ї, командування або третьої особи, якій стало відомо про потребу в такій допомозі [30, п. 5]. Практично це означає, що сім'я не повинна чекати довгого оформлення документів у ситуації, коли потрібна негайна підтримка.

Соціальне консультування є щоденною формою роботи фахівця. Воно охоплює пояснення прав, пільг, гарантій, порядку оформлення документів, отримання медичної та психологічної допомоги, реабілітації, соціальної та професійної адаптації. Наприклад, служба супроводу відповідно до постанови

КМУ № 948 надає консультації щодо проходження військово-лікарської експертизи, оцінювання повсякденного функціонування особи, направлення на лікування за кордон, можливості безоплатного протезування, грошових виплат під час лікування та реабілітації [3, п. 4]. Таке консультування має бути максимально прикладним: фахівець повинен не лише назвати норму закону, а пояснити родині, що саме потрібно зробити.

Цифровий супровід стає дедалі важливішим елементом практичної роботи. Він передбачає допомогу сім'ї у користуванні електронними сервісами, поданні заяв, пошуку інформації про пільги, отриманні електронних документів, перевірці статусу звернення. Єдина інформаційна система соціальної сфери створена для автоматизації процесів у соціальній сфері, підвищення доступності соціальної підтримки та забезпечення електронної інформаційної взаємодії [12, п. 5]. Вона забезпечує централізоване зберігання й обробку даних, онлайн-інформування заявників про етапи розгляду звернення, електронну ідентифікацію та обмін інформацією між суб'єктами соціальної сфери [12, п. 7–8]. Для сімей військовослужбовців це важливо, оскільки цифрові сервіси зменшують потребу особисто відвідувати багато установ, особливо якщо родина проживає в іншому регіоні, є внутрішньо переміщеною або має малолітніх дітей.

Практична робота також передбачає використання електронних сервісів ветеранської політики. Платформа е-Ветеран містить базу знань ветерана, інформацію про гарантії та пільги, статуси, психологічні послуги, електронні сервіси, заяви щодо супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, е-Карту послуг для ветеранів у громадах, е-Карту вакансій державної служби й органів місцевого самоврядування для ветеранів, а також ресурс MARTA для самоперевірки психічного здоров'я та отримання рекомендацій [1-2, 43]. У практиці супроводу ці сервіси можуть використовуватися для консультування родини, пошуку послуг у громаді, інформування про психологічну допомогу, професійну адаптацію, працевлаштування й отримання статусів.

Важливою практичною програмою є запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей у військових частинах. Постанова КМУ № 638 внесла зміни до порядку реалізації відповідного експериментального проєкту і передбачила його поширення у 2024 році на визначені Генеральним штабом ЗСУ та погоджені з Міноборони військові частини [30, п. 1]. Практична цінність цього проєкту полягає в тому, що соціальна послуга наближається до військовослужбовця та його сім'ї, а не залишається лише на рівні віддалених цивільних установ. Крім того, у 2025 році було повідомлено про розширення послуги соціального супроводу для військовослужбовців і членів їхніх сімей не лише у військових частинах, а й у шпиталях і навчальних центрах ЗСУ; ідеться про психологічну підтримку, відновлення документів, реабілітацію та консультації щодо пільг [44].

Окремий практичний блок становить робота в закладах охорони здоров'я. Постанова КМУ № 948 передбачає, що керівники закладів охорони здоров'я, у яких перебувають військовослужбовці на лікуванні чи реабілітації, мають налагоджувати комунікацію зі службами супроводу, організовувати доступ до військовослужбовців медичних працівників, членів сім'ї, опікунів, адвокатів, нотаріусів і священнослужителів, а також розміщувати інформаційні матеріали про пільги та соціальні гарантії [3, п. 6]. Це дає можливість родині отримувати допомогу безпосередньо в місці лікування військового. Крім того, змінами 2026 року передбачено комунікацію фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, які працюють у закладах охорони здоров'я, зі службами супроводу [3, п. 6-1]. Практично це посилює безперервність допомоги: військовий і родина не «випадають» із системи підтримки під час лікування.

Медико-реабілітаційний супровід має включати допомогу в орієнтації щодо медичної допомоги та реабілітації. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що медична допомога може надаватися за місцем проживання або перебування пацієнта, в

амбулаторних умовах, денному стаціонарі та стаціонарних умовах, а за медичними показаннями одночасно з медичною допомогою надається реабілітаційна допомога [27, ст. 33]. Для сім'ї пораненого військовослужбовця фахівець має пояснити, які види допомоги можливі, як отримати направлення, куди звернутися щодо реабілітації, як комунікувати з медичним закладом, що робити у випадку потреби в протезуванні чи тривалому лікуванні.

При роботі з медичною інформацією фахівець має дотримуватися конфіденційності. Законодавство про охорону здоров'я передбачає захист персональних даних пацієнтів і обмеження доступу до медичної інформації [27, ст. 24-2]. Це означає, що в практичній роботі не можна безпідставно передавати третім особам відомості про діагноз, лікування, психологічний стан чи інші чутливі дані військовослужбовця.

У табл. 2.2 подано практичну систематизацію інструментів, які доцільно застосовувати під час супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ.

Таблиця 2.2

Практичні технології, форми, методи та прийоми соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ

Технологія практичної роботи	Форми реалізації	Методи та прийоми фахівця	Очікуваний практичний ефект
Ведення випадку	Індивідуальний супровід сім'ї, складання плану допомоги, регулярний контакт, контроль виконання звернень	Оцінка потреб, аналіз документів, планування дій, моніторинг, корекція плану	Допомога стає послідовною, відповідальні дії фіксуються, сім'я не втрачає час між установами
Кризове втручання	Екстрена консультація, телефонна розмова, зустріч із родиною, термінове перенаправлення	Спокійне інформування, активне слухання, визначення першочергових дій, підтримка контакту	Родина отримує негайну підтримку, зменшується розгубленість, формується перший алгоритм дій

Продовження таблиці 2.2

Соціально-правове консультування	Особиста консультація, онлайн-консультація, допомога із заявами, супровід до установ	Роз'яснення прав, перевірка пакета документів, підготовка звернень, перенаправлення до юриста	Родина краще реалізує свої законні права і менше залежить від випадкової інформації
Цифровий супровід	Допомога з електронними сервісами, пошук послуг онлайн, електронні звернення, інформування через портали	Пояснення роботи сервісу, допомога в електронній ідентифікації, пошук е-Карті послуг, користування е-Ветеран	Підвищується доступність послуг, скорочується кількість особистих візитів до установ
Психосоціальна підтримка	Індивідуальна бесіда, сімейна консультація, група взаємопідтримки, перенаправлення до психолога	Підтримувальна комунікація, психоосвіта, нормалізація переживань, навчання навичок самопомоги	Зменшується емоційна напруга, покращується сімейна комунікація, родина отримує ресурс підтримки
Соціально-педагогічна підтримка	Робота з батьками, взаємодія зі школою, підтримка дітей, консультації щодо поведінки дитини	Пояснення вікових реакцій дітей, рекомендації щодо спілкування, залучення освітніх ресурсів	Діти отримують більше стабільності й підтримки, зменшується ризик соціальної дезадаптації
Адвокація інтересів сім'ї	Підготовка звернень, супровід скарг, комунікація з установами	Аргументація запиту, посилення на законодавство, фіксація порушення прав, повторне звернення	Посилюється захист прав сім'ї, зменшується ризик формальної відмови або затягування процедури

Джерело: узагальнено автором

З табл. 2.2 видно, що практичний соціальний супровід потребує поєднання кількох технологій одночасно. Наприклад, у випадку поранення військовослужбовця фахівець використовує ведення випадку, соціально-правове консультування, медико-реабілітаційне посередництво, цифровий супровід і психосоціальну підтримку родини. Якщо військовий зник безвісти або потрапив у полон, на перший план виходять кризове втручання, підтримання комунікації з родиною, допомога із заявами, роз'яснення щодо грошового забезпечення та перенаправлення до компетентних органів. Якщо військовослужбовець повертається до цивільного життя, важливими стають професійна адаптація, психологічна підтримка, відновлення документів, працевлаштування і включення сім'ї в ресурси громади.

Практична робота з документами є одним із найважливіших елементів соціального супроводу. Родини військовослужбовців часто потребують допомоги у підготовці заяв, копій документів, довідок, документів про родинні зв'язки, банківських реквізитів, медичних документів, посвідчень, рішень комісій, документів для призначення пенсії або одноразової грошової допомоги. Фахівець має пояснювати, які документи подаються в оригіналах, які – у копіях, де їх отримати, як виправити помилки, як діяти у випадку втрати документів. У повідомленні Кабінету Міністрів України про розширення послуги соціального супроводу прямо зазначено, що супровід охоплює, зокрема, відновлення документів, реабілітацію, психологічну підтримку та консультації щодо пільг [Кабінет Міністрів України, 44].

Окремої уваги потребує робота з членами сімей загиблих військовослужбовців. Практичний супровід у такій ситуації має бути максимально делікатним, поетапним і довготривалим. На першому етапі родині потрібні не складні юридичні пояснення, а людяна комунікація, короткий алгоритм першочергових дій і підтримка. На наступному етапі фахівець допомагає з оформленням статусу, посвідчень, пільг, пенсійного забезпечення, одноразової грошової допомоги, соціальних послуг для дітей, освітніх пільг, психологічної допомоги. Постанова КМУ № 948 передбачає

супроводження членів сімей загиблих, зниклих безвісти, захоплених у полон або заручниками військовослужбовців і надання їм допомоги у питаннях реалізації належних пільг і гарантій [3, п. 3].

Під час супроводу сімей полонених або зниклих безвісти військовослужбовців важливо забезпечити регулярну комунікацію. Родина не повинна залишатися без інформаційної підтримки. 34 передбачає надання членам сімей військовослужбовців уточненої та актуальної інформації про перебування в полоні або зникнення безвісти за особливих обставин, а також сприяння в отриманні документів, необхідних для виплати грошового забезпечення, призначення пенсії, одноразової допомоги та отримання посвідчень [34, розд. II, п. 2]. У практичній роботі це означає, що фахівець має допомагати родині не лише в оформленні документів, а й у підтриманні контакту з відповідальними структурами.

Важливим напрямом є підтримка сімей під час повернення військовослужбовця до цивільного життя. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачає право на соціальну та професійну адаптацію для військовослужбовців, які звільняються, а також у разі необхідності для членів їхніх сімей [40, ст. 8]. Практично це може включати інформування про навчання, перекваліфікацію, зайнятість, психологічну допомогу, реабілітацію, започаткування власної справи, участь у програмах для ветеранів, отримання консультації фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. У цьому напрямі корисними є електронні сервіси е-Ветеран. Зокрема, заява щодо супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб дає можливість отримати інформаційний супровід і підтримку, консультації щодо статусів, пільг, послуг, реабілітації, працевлаштування та започаткування власної справи [10-11]. е-Карта послуг для ветеранів війни в громадах дозволяє знайти інформацію про послуги, які надаються ветеранам і членам їхніх сімей державними, недержавними та міжнародними організаціями [10-11]. е-Карта вакансій державної служби та органів місцевого самоврядування для ветеранів

може бути використана під час професійної адаптації та працевлаштування [10-11, 29, 49].

Психологічна підтримка родин військовослужбовців має практичне значення на всіх етапах супроводу. За даними Н. Франко та В. Акіменко, соціальні працівники допомагають членам сімей військовослужбовців долати психологічні та соціальні проблеми, створюють безпечний простір для спілкування, сприяють зміцненню сімейних взаємин [50, с. 43]. У практиці це може бути первинна підтримувальна бесіда, група взаємопідтримки для дружин, чоловіків, батьків або дітей військовослужбовців, сімейне консультування, перенаправлення до психолога, інформування про реєстр суб'єктів надання психологічної допомоги для ветеранів і членів їхніх родин, а також використання ресурсу MARTA для самоперевірки психічного здоров'я [1-2, 43].

Однак фахівець із соціальної роботи має чітко розуміти межі своєї компетентності. Він може надати первинну підтримку, вислухати, пояснити алгоритм дій, допомогти знайти психолога, організувати перенаправлення, але не повинен замінювати лікаря, психотерапевта, юриста чи представника військового командування. Саме тому важливою практичною навичкою є правильне перенаправлення. Якщо сім'я потребує правового захисту – фахівець скеровує до системи безоплатної правничої допомоги. Якщо потрібна медична чи реабілітаційна допомога – до закладу охорони здоров'я або реабілітаційної установи. Якщо потрібна психологічна допомога – до відповідного надавача психологічних послуг. Якщо виникають питання статусу, пільг, виплат – до органів соціального захисту, ТЦК та СП, Пенсійного фонду чи структур з питань ветеранської політики.

Соціально-педагогічна підтримка дітей військовослужбовців є важливою практичною складовою супроводу. Діти можуть переживати тривогу через відсутність батька або матері, зміну поведінки, порушення навчальної мотивації, страх за близьку людину, складнощі у спілкуванні з однолітками. У такій ситуації фахівець має працювати з батьками або законними

представниками, пояснювати важливість стабільного режиму, підтримки емоційного контакту, взаємодіяти зі школою, класним керівником, психологом закладу освіти, службою у справах дітей. Н. Франко та В. Акіменко наголошують, що діти військовослужбовців можуть відчувати емоційний стрес і змінювати поведінку у відповідь на відсутність батька або матері [50, с. 43]. Тому робота з дітьми має бути не другорядною, а обов'язковою частиною супроводу родини.

Профілактична робота також має конкретний практичний зміст. Вона спрямована на те, щоб попередити загострення сімейних конфліктів, соціальну ізоляцію, емоційне вигорання членів родини, погіршення становища дітей, втрату доступу до пільг і послуг через незнання процедур. Фахівець може проводити інформаційні зустрічі для сімей військовослужбовців у громаді, готувати пам'ятки з алгоритмами дій, організовувати групи підтримки, налагоджувати співпрацю з волонтерами й громадськими організаціями, допомагати органам місцевого самоврядування актуалізувати дані про сім'ї, які потребують допомоги.

Важливим прийомом практичної роботи є складання для сім'ї короткого маршруту допомоги. Наприклад, для сім'ї пораненого військовослужбовця маршрут може включати: контакт зі службою супроводу військової частини; уточнення місця лікування; збір медичних документів; консультацію щодо ВЛК; звернення щодо виплат; пошук реабілітаційної послуги; психологічну підтримку членів сім'ї; перевірку доступних пільг через електронні сервіси. Для сім'ї загиблого військовослужбовця маршрут може включати: контакт із ТЦК та СП; оформлення необхідних документів; звернення щодо статусу; подання документів на одноразову грошову допомогу; призначення пенсії у разі втрати годувальника; оформлення пільг; психологічну підтримку; соціальний супровід дітей. Такий маршрут зменшує хаос і дає родині відчуття керованості ситуації.

Ще одним важливим прийомом є контроль виконання звернень. Якщо фахівець лише сказав сім'ї, куди звернутися, але не перевірів, чи вдалося це

зробити, супровід залишається неповним. Моніторинг потрібний для того, щоб з'ясувати, чи прийняли заяву, чи не бракує документів, чи не отримала сім'я відмову, чи потрібне повторне звернення, чи треба залучити юриста або інший орган. Постанова КМУ № 404 визначає серед завдань Єдиної інформаційної системи соціальної сфери впровадження інструментів моніторингу та аналізу ефективності надання соціальної підтримки [12, п. 7]. Отже, моніторинг є не додатковою, а обов'язковою практичною складовою якісного супроводу. При цьому вся робота має здійснюватися з дотриманням вимог захисту персональних даних. Єдина інформаційна система соціальної сфери забезпечує безпеку та конфіденційність персональних даних, які обробляються в системі [12, п. 7]. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» також передбачає захист центральної бази даних електронної системи охорони здоров'я від несанкціонованого доступу до інформації щодо пацієнта [27, ст. 24-2]. У практиці соціального супроводу це означає, що фахівець не має права розголошувати інформацію про сім'ю, медичний стан військовослужбовця, обставини полону, зникнення чи інші чутливі дані без законних підстав.

Отже, практичний зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ полягає в конкретній допомозі родині у вирішенні життєвих проблем, що виникають у зв'язку з військовою службою. Він включає оцінку потреб, складання індивідуального плану, правове та інформаційне консультування, допомогу з документами, підтримку під час лікування й реабілітації, організацію психологічної допомоги, супровід дітей, сприяння професійній адаптації, використання електронних сервісів, міжвідомчу координацію та моніторинг результату. Найважливішим показником ефективності такого супроводу є не сам факт консультації, а реальне отримання родиною належної допомоги, пілг, послуг і підтримки.

2.2. Шляхи удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ

Удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України має спиратися на практичне розуміння того, що така сім'я не є однорідною категорією. Родина мобілізованого військовослужбовця, сім'я пораненого захисника, сім'я військовослужбовця, який зник безвісти або перебуває в полоні, родина загиблого, сім'я демобілізованого чи військовослужбовиці мають різні потреби, різний рівень психологічного навантаження, різний обсяг документальних процедур і різні ризики соціальної дезадаптації. Тому головним напрямом удосконалення соціального супроводу має стати відмова від однакових підходів до всіх сімей і перехід до адресної, диференційованої та послідовної допомоги [7].

Передусім необхідно вдосконалити первинне виявлення сімей, які потребують соціального супроводу. На практиці значна частина родин звертається по допомогу лише тоді, коли проблема вже стала гострою: виникли труднощі з оформленням виплат, накопичилася психологічна напруга, погіршилися стосунки в сім'ї, дитина почала мати проблеми у навчанні або поведінці, родина не знає, куди звертатися після поранення чи зникнення військовослужбовця. Тому соціальний супровід не повинен починатися лише після офіційного звернення. Доцільно запроваджувати активне виявлення потреб через взаємодію військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб, закладів освіти й охорони здоров'я. Це дасть змогу швидше встановлювати контакт із родинами, які перебувають у складних життєвих обставинах, але не мають сил, знань або довіри для самостійного звернення.

Важливо, щоб кожна громада мала актуальний і захищений облік сімей військовослужбовців, які потребують підтримки. Такий облік не повинен бути формальним списком прізвищ. Він має відображати реальний стан родини: чи

є діти, особи з інвалідністю, літні батьки, житлова проблема, потреба в психологічній допомозі, необхідність юридичного супроводу, проблема працевлаштування або потреба у медико-реабілітаційних послугах. Водночас робота з такими даними має здійснюватися з дотриманням конфіденційності, оскільки інформація про військовослужбовців і членів їхніх сімей часто є чутливою. Облік потрібний не для контролю над родиною, а для того, щоб допомога була своєчасною, конкретною і не втрачалася між різними установами [42].

Одним із ключових шляхів удосконалення є впровадження єдиного маршруту соціального супроводу сім'ї військовослужбовця. Нині родина часто змушена самотійно з'ясовувати, куди звертатися: до військової частини, ТЦК та СП, управління соціального захисту, Пенсійного фонду, медичного закладу, центру зайнятості, служби у справах дітей, громадської організації чи фахівця з ветеранської політики [31]. Через це люди втрачають час, повторно подають одні й ті самі документи, отримують суперечливі пояснення або взагалі відмовляються від отримання допомоги. Тому для кожної типової ситуації має бути розроблений зрозумілий практичний маршрут: що робити сім'ї мобілізованого, що робити у випадку поранення, що робити після повернення з лікування, як діяти родині зниклого безвісти, як оформлювати підтримку сім'ї загиблого, як отримувати психологічну допомогу дітям. Такий маршрут має бути доступний у паперовій і цифровій формі, але головне – його повинен пояснювати конкретний фахівець, а не лише інформаційний стенд чи сайт.

Особливого значення набуває модель ведення випадку. Сім'я військовослужбовця часто має не одну, а кілька взаємопов'язаних проблем. Наприклад, поранення військовослужбовця одночасно породжує потребу в лікуванні, реабілітації, оформленні документів, психологічній підтримці дружини або чоловіка, поясненні ситуації дітям, вирішенні фінансових питань, комунікації з військовою частиною і медичним закладом. Якщо кожна установа працює тільки зі своєю частиною проблеми, родина залишається без

цілісної підтримки. Тому за сім'єю має бути закріплений відповідальний фахівець або координатор, який допомагає скласти індивідуальний план супроводу, узгоджує дії з іншими службами, контролює виконання звернень і підтримує контакт із родиною до моменту реального вирішення основних питань. Індивідуальний план соціального супроводу має стати не формальним документом, а робочим інструментом. У ньому доцільно фіксувати не загальні фрази про «надання допомоги», а конкретні дії: яку заяву потрібно подати, до якої установи звернутися, які документи підготувати, хто відповідає за консультацію, коли перевірити результат, чи потрібне перенаправлення до психолога, юриста, медичного працівника або фахівця з реабілітації. Такий план має бути зрозумілим для самої родини. Якщо людина не розуміє, що саме відбувається і для чого вона подає документи, супровід втрачає довіру й ефективність. Тому планування допомоги має здійснюватися разом із сім'єю, а не замість неї.

Наступним важливим напрямом є посилення міжвідомчої взаємодії. Соціальний супровід сімей військовослужбовців не може бути завданням лише одного фахівця або однієї установи. Для його ефективності потрібна узгоджена робота військових структур, соціальних служб, медичних закладів, закладів освіти, органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей, центрів зайнятості, фахівців із супроводу ветеранів, громадських і благодійних організацій. На рівні громади доцільно створювати постійні робочі групи або координаційні команди, які регулярно обмінюються інформацією про актуальні потреби сімей військовослужбовців, не порушуючи при цьому вимог щодо захисту персональних даних. Така взаємодія дозволяє уникнути дублювання допомоги, швидше реагувати на кризові ситуації та залучати ресурси саме туди, де вони найбільше потрібні.

Потребує удосконалення й інформаційна робота з сім'ями. Багато родин не користуються належними їм правами не тому, що ці права відсутні, а тому, що вони не знають про них або не розуміють процедури їх отримання. Тому інформування має бути простим, регулярним і практично орієнтованим.

Недостатньо повідомити сім'ї, що вона має право на пільги чи допомогу. Необхідно пояснити, які саме документи потрібні, куди звертатися, у які строки, хто може допомогти, що робити у випадку відмови або затримки. Інформаційні матеріали для сімей військовослужбовців мають бути написані зрозумілою мовою, без надмірної юридичної складності. Особливо корисними є короткі пам'ятки для різних життєвих ситуацій: поранення, лікування, реабілітація, полон, зникнення безвісти, загибель, демобілізація, оформлення статусу, підтримка дітей.

Водночас цифрові сервіси повинні не замінювати фахівця, а доповнювати його роботу. Електронні кабінети, онлайн-заяви, цифрові карти послуг, реєстри надавачів допомоги та інформаційні платформи можуть значно полегшити доступ родини до підтримки. Однак не всі члени сімей військовослужбовців мають достатні цифрові навички, стабільний доступ до інтернету або можливість самостійно розібратися з електронними процедурами. Тому доцільно розвивати цифровий супровід як окрему практичну послугу: фахівець має допомагати родині знайти потрібний сервіс, подати електронне звернення, перевірити статус заяви, завантажити або підготувати необхідні документи. Це особливо важливо для літніх батьків військовослужбовців, сімей із сільської місцевості, внутрішньо переміщених родин і сімей, які перебувають у кризовому стані.

Окремого удосконалення потребує психологічна та психосоціальна підтримка. У багатьох випадках сім'я військовослужбовця потребує не лише матеріальної чи юридичної допомоги, а й підтримки у проживанні тривоги, невизначеності, виснаження, змін у сімейних ролях, труднощів у спілкуванні після повернення військового. Важливо, щоб психологічна допомога була доступною не лише самому військовослужбовцю, а й дружині або чоловіку, дітям, батькам, іншим близьким членам родини. У громадах доцільно розвивати групи підтримки для членів сімей військовослужбовців, сімейні консультації, кризове консультування, програми підтримки дітей і підлітків. При цьому така допомога не повинна подаватися як ознака слабкості. Навпаки,

її потрібно представляти як нормальний і необхідний ресурс збереження сім'ї в умовах тривалого воєнного стресу.

Особливої уваги потребують діти військовослужбовців. Для них війна часто проявляється через тривалу відсутність одного з батьків, постійну тривогу дорослих, зміну місця проживання, порушення звичного способу життя, складні новини про поранення, полон або загибель близької людини. Тому соціальний супровід сімей військовослужбовців має обов'язково включати соціально-педагогічну роботу з дітьми. Фахівець повинен взаємодіяти із закладами освіти, шкільними психологами, класними керівниками, службами у справах дітей, інклюзивно-ресурсними центрами, гуртками та позашкільними закладами. Важливо не чекати появи серйозних проблем у поведінці чи навчанні дитини, а забезпечити підтримувальне середовище заздалегідь. Дитина має розуміти, що її переживання є важливими, а дорослі поруч здатні підтримати її без тиску, сорому або замовчування складної ситуації.

Практично значущим напрямом є розвиток соціально-педагогічної роботи з усією сім'єю. Йдеться про допомогу родині у збереженні позитивного психологічного клімату, відновленні сімейних ролей, підтримці відповідального батьківства, організації спілкування між військовослужбовцем і членами сім'ї під час служби, підготовці до повернення військового додому. Сім'я часто потребує пояснення, як змінюється людина після бойового досвіду, як не посилювати конфлікти, як говорити з дітьми, як розподіляти обов'язки після тривалої розлуки, як не залишати одного члена сім'ї з усім навантаженням. Саме така робота допомагає не лише реагувати на кризу, а й попереджувати її загострення.

Важливим шляхом удосконалення є посилення медико-реабілітаційного супроводу. Поранення або захворювання військовослужбовця впливає на всю сім'ю. Родина часто не розуміє, як організовано лікування, що таке реабілітація, як проходить військово-лікарська експертиза, які документи потрібно отримати, як оформити виплати, як діяти після виписки, де шукати

психологічну чи протезно-ортопедичну допомогу. Тому соціальний працівник або фахівець супроводу має бути посередником між сім'єю, медичним закладом, військовою частиною та органами соціального захисту. У шпиталях і реабілітаційних центрах доцільно забезпечувати постійну присутність або доступність фахівців, які можуть допомогти родині з документами, консультаціями, контактами служб і подальшим маршрутом після лікування.

Для сімей загиблих, зниклих безвісти та полонених військовослужбовців необхідно посилити кризовий і довготривалий супровід. Такі родини не повинні отримувати допомогу лише в перші дні після повідомлення про трагедію або кризову подію. Їхня потреба в підтримці може тривати місяцями й роками. Для них важливими є зрозуміла комунікація з державними структурами, допомога в оформленні документів, підтримка дітей, психологічна допомога, правове консультування, соціальна інтеграція в громаду. Особливо небезпечною є ситуація, коли родина змушена самотійно шукати інформацію в різних установах і постійно повторювати свою травматичну історію різним посадовим особам. Тому супровід таких сімей має бути максимально делікатним, координованим і тривалим.

Потрібно також враховувати емоційне навантаження самих фахівців. Робота із сім'ями поранених, полонених, зниклих безвісти та загиблих військовослужбовців є психологічно складною. Якщо не забезпечити супервізію, професійну підтримку, обмін досвідом і профілактику вигорання, якість супроводу буде знижуватися. Фахівець, який перебуває у стані виснаження, не може ефективно підтримувати родину. Тому система соціального супроводу має передбачати не лише допомогу отримувачам послуг, а й підтримку тих, хто цю допомогу надає.

Не менш важливим є розвиток партнерства з громадськими, благодійними та релігійними організаціями. Держава забезпечує базові гарантії, але громадський сектор часто швидше реагує на конкретні побутові, психологічні, гуманітарні й реабілітаційні потреби. Водночас така взаємодія має бути не випадковою, а впорядкованою. У громаді бажано мати

перевірений перелік організацій, які реально працюють із сім'ями військовослужбовців, із зазначенням напрямів їхньої допомоги. Це дозволить фахівцю не просто радити «звернутися до волонтерів», а скеровувати родину до конкретного ресурсу. Релігійні організації можуть бути важливими партнерами у духовно-моральній підтримці, але така допомога має надаватися лише на добровільних засадах і з повагою до світоглядного вибору сім'ї.

Удосконалення соціального супроводу передбачає й оцінювання його результативності. Важливо знати не лише скільки консультацій проведено, а й чи отримала сім'я реальну допомогу. Показниками якості можуть бути своєчасність оформлення документів, доступ родини до психологічної підтримки, вирішення житлових або матеріальних питань, включення дітей у підтримувальне освітнє середовище, задоволеність сім'ї комунікацією з фахівцем, зменшення кількості повторних невирішених звернень. Зворотний зв'язок від сімей військовослужбовців має стати постійною частиною системи супроводу. Саме родини найкраще бачать, де допомога є реальною, а де залишається формальною.

Отже, удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ має здійснюватися через перехід до адресної, сімейно орієнтованої та міжвідомчо узгодженої моделі допомоги. Найбільш важливими практичними напрямами є раннє виявлення потреб, класифікація сімей за життєвими ситуаціями, ведення випадку, індивідуальний план супроводу, єдиний маршрут отримання допомоги, посилення психологічної та соціально-педагогічної підтримки, розвиток цифрового супроводу, координація з медичними й реабілітаційними установами, підтримка дітей, довготривалий супровід родин загиблих, полонених і зниклих безвісти, професійна підготовка фахівців та оцінювання реальних результатів допомоги. Лише за таких умов соціальний супровід буде не формальною послугою, а дієвим механізмом підтримки сім'ї військовослужбовця, збереження її життєздатності, соціальної стабільності та здатності до відновлення.

Висновки до другого розділу

Розкрито практичні засади оптимізації соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України. Встановлено, що зміст такого супроводу має визначатися не загальною належністю родини до категорії сімей військовослужбовців, а конкретною життєвою ситуацією, у якій вона перебуває. Сім'ї мобілізованих, поранених, демобілізованих, зниклих безвісти, полонених, загиблих військовослужбовців, а також родини з дітьми, особами з інвалідністю чи іншими вразливими членами потребують різного змісту допомоги, різної інтенсивності підтримки та різних механізмів взаємодії з державними й недержавними структурами. У ході аналізу з'ясовано, що практичний зміст соціального супроводу охоплює інформаційну, соціально-правову, психосоціальну, соціально-педагогічну, медико-реабілітаційну, соціально-економічну та організаційно-посередницьку допомогу. Його ефективність залежить від своєчасного виявлення потреб сім'ї, оцінки її ресурсів, складання індивідуального плану супроводу, допомоги в оформленні документів, консультування щодо пільг і гарантій, залучення психологічної підтримки, супроводу дітей, організації доступу до лікування, реабілітації, професійної адаптації та соціальних послуг у громаді.

Обґрунтовано, що основними технологіями соціального супроводу є ведення випадку, кризове втручання, соціальне консультування, цифровий супровід, соціальне посередництво, перенаправлення до спеціалізованих служб, адвокація прав сім'ї та моніторинг результатів допомоги. Форми й методи роботи мають добиратися відповідно до стану сім'ї, її запиту та рівня уразливості. Особливе значення має міжвідомча взаємодія, оскільки проблеми сімей військовослужбовців часто неможливо розв'язати силами лише однієї установи. Доведено, що удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ має відбуватися через перехід від формального реагування на звернення до активної, адресної та сімейно орієнтованої моделі

підтримки. Важливими умовами цього є раннє виявлення сімей, які потребують допомоги, створення зрозумілих маршрутів отримання послуг, розвиток цифрового супроводу, посилення психологічної та соціально-педагогічної роботи, забезпечення підтримки дітей, упорядкування взаємодії між різними суб'єктами допомоги, підвищення професійної підготовки фахівців і системне оцінювання результативності наданої підтримки.

Таким чином, оптимізація соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України передбачає створення цілісної, гнучкої та практично дієвої системи допомоги, орієнтованої на конкретну родину, її життєву ситуацію, потреби й ресурси. Ефективний супровід має забезпечувати не лише оформлення пілг, виплат чи документів, а й збереження життєздатності сім'ї, підтримку її психологічного благополуччя, захист прав, відновлення соціальних зв'язків, допомогу дітям і сприяння повноцінній інтеграції родини в життя громади.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі здійснено теоретичне узагальнення й практичне обґрунтування змісту соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України та визначено перспективи його удосконалення в умовах війни й повоєнного відновлення. Результати дослідження дали змогу сформулювати такі висновки відповідно до поставлених завдань.

1. Охарактеризовано сім'ї військовослужбовців Збройних Сил України як особливий об'єкт соціальної роботи. Встановлено, що такі сім'ї перебувають під впливом комплексу чинників, пов'язаних із військовою службою одного або кількох членів родини, участю в бойових діях, тривалою розлукою, ризиком поранення, полону, зникнення безвісти чи загибелі військовослужбовця. Обґрунтовано, що сім'я військовослужбовця є не лише середовищем підтримки військового, а й самостійним отримувачем соціальної допомоги, оскільки її життєдіяльність безпосередньо змінюється під впливом війни. Визначено основні проблеми таких сімей: психологічне напруження, тривожність, зміна сімейних ролей, складнощі у вихованні дітей, матеріальні труднощі, житлові проблеми, недостатня поінформованість про права й гарантії, потреба у психологічній, правовій, соціально-педагогічній та медико-реабілітаційній підтримці.

2. Розкрито поняття та сутність соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ. У роботі соціальний супровід визначено як цілеспрямовану, системну, тривалу та диференційовану діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на надання сім'ям військовослужбовців комплексу соціальних, правових, інформаційних, психологічних, соціально-педагогічних, медико-реабілітаційних та організаційно-посередницьких послуг. Доведено, що сутність соціального супроводу полягає не лише в інформуванні чи одноразовому консультуванні, а в послідовному веденні сім'ї до реального вирішення її проблем. Саме тому в роботі запропоновано класифікацію сімей військовослужбовців ЗСУ за статусом

військовослужбовця, характером впливу служби, кризовою ситуацією, складом сім'ї, гендерною специфікою, рівнем соціальної вразливості та провідним запитом до системи соціальної роботи.

3. Визначено роль державних структур, громадських і релігійних організацій у попередженні та вирішенні проблем сімей військовослужбовців. Встановлено, що державні структури виконують системоутворювальну функцію, оскільки саме вони визначають правовий статус військовослужбовців і членів їхніх сімей, закріплюють соціальні гарантії, забезпечують виплати, пільги, медичну, реабілітаційну, житлову, освітню та інші види підтримки. Органи місцевого самоврядування, центри соціальних служб, служби у справах дітей, заклади освіти й охорони здоров'я забезпечують практичну реалізацію допомоги на рівні громади. З'ясовано, що громадські організації, благодійні фонди, ветеранські об'єднання та волонтерські ініціативи доповнюють державну систему, надаючи адресну матеріальну, правову, психологічну, інформаційну та реабілітаційну підтримку.

4. Проаналізовано зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ. Встановлено, що його практичний зміст охоплює оцінку потреб сім'ї, складання індивідуального плану супроводу, інформаційно-правове консультування, допомогу в оформленні документів, супровід у питаннях виплат, статусів, пільг, пенсій і компенсацій, організацію доступу до психологічної допомоги, медичного лікування, реабілітації, протезування, професійної адаптації, працевлаштування та соціальних послуг у громаді. Визначено основні технології соціального супроводу: ведення випадку, кризове втручання, соціальне консультування, цифровий супровід, соціальне посередництво, перенаправлення до спеціалізованих служб, адвокація прав сім'ї та моніторинг результатів допомоги.

5. Розроблено рекомендації щодо удосконалення соціального супроводу сімей військовослужбовців ЗСУ. Оптимізація супроводу має здійснюватися через перехід від формального реагування на звернення до

активної, адресної, сімейно орієнтованої та міжвідомчо узгодженої моделі допомоги. До основних шляхів удосконалення віднесено раннє виявлення сімей, які потребують підтримки; створення захищеного й актуального обліку таких родин у громадах; запровадження єдиних маршрутів отримання допомоги для різних життєвих ситуацій; розвиток моделі ведення випадку; використання індивідуального плану супроводу; посилення цифрового супроводу; розширення психологічної, соціально-педагогічної та медико-реабілітаційної підтримки; забезпечення системної допомоги дітям військовослужбовців; довготривалий супровід родин загиблих, полонених і зниклих безвісти; підвищення професійної підготовки фахівців; налагодження партнерства з громадськими, благодійними та релігійними організаціями; оцінювання реальних результатів наданої допомоги.

Узагальнено зміст соціального супроводу сімей військовослужбовців Збройних Сил України та обґрунтовано перспективи його удосконалення. Доведено, що ефективний соціальний супровід має бути комплексним, адресним, поетапним і практично спрямованим. Його головним результатом має бути не лише надання консультації чи оформлення документів, а реальне покращення становища сім'ї, забезпечення її прав, зниження соціальної напруги, підтримка дітей, збереження життєздатності родини, відновлення її соціальних зв'язків та зміцнення здатності самостійно долати складні життєві обставини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. MARTA: електронний ресурс психологічної підтримки захисників, захисниць та членів їхніх родин. URL: <https://eveteran.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2026).
2. Гарантії та пільги. Платформа е-Ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua/benefits> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 948. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/948-2024-%D0%BF> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Джус О., Беспалько А., Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 4 (56). С. 41–45. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.56.41-45> (дата звернення: 01.05.2026).
5. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції: дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.
6. Дуля А. В., Спіріна Т. П. До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Humanitas*. 2024. № 1. С. 38–43. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6> (дата звернення: 01.05.2026).
7. Дуля А., Лях Т., Спіріна Т. Готовність сімей до повернення учасника бойових дій додому. *Humanitas*. 2024. № 2. С. 24–29. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4> (дата звернення: 01.05.2026).
8. Електронна система охорони здоров'я: електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

9. е-Ветеран: електронна платформа для ветеранів, демобілізованих осіб та членів їхніх сімей. URL: <https://eveteran.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2026).
10. е-Карта вакансій державної служби та органів місцевого самоврядування для ветеранів. Платформа е-Ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2026).
11. е-Карта послуг для ветеранів війни в громадах. Платформа е-Ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2026).
12. Єдина інформаційна система соціальної сфери: Положення, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 404. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
13. Кобзар А. О. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: трансформація термінології (1991–2019). *Воєнно-історичний вісник*. 2019. № 3. С. 118–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viv_2019_3_10 (дата звернення: 01.05.2026).
14. Лемко Г. Соціальна робота з сім'єю військовослужбовця. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 6 (6). С. 159–169. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-6\(6\)-159-169](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-6(6)-159-169) (дата звернення: 01.05.2026).
15. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2 (7). С. 61–71.
16. Марко І. Є., Марко Є. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2019. № 2 (66). С. 135–142.
17. Методичні рекомендації щодо соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, їх соціального захисту /

Бриндіков Ю. Л., Дуля А. В., Караман О. Л., Островська Н. О., Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. ; за ред. О. Л. Караман, І. М. Трубавіної. Полтава ; Кривий Ріг: КДПУ, 2024. 101 с.

18. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підручник: у 2 ч. Вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари: ТОВ «7БЦ», 2020. Ч. 1. 754 с.

19. Олексюк Н. С. Дотримання основних принципів соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців як умова її ефективності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2009. Вип. 8. С. 56–62. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/bitstreams/8dc3cc64-9cab-4186-a738-cba09f511293/download> (дата звернення: 01.05.2026).

20. Олексюк Н. С. Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2009. Вип. 16–17. С. 68–71. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1df313c2-d1b8-419a-929e-98da91127cc1/download> (дата звернення: 01.05.2026).

21. Олексюк Н. С. Організація соціально-педагогічного процесу в сім'ї військовослужбовця як важлива умова її позитивно спрямованої життєдіяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2009. № 46. С. 43–47. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/3135/> (дата звернення: 01.05.2026).

22. Олексюк Н. С. Освітня діяльність соціального педагога з сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України як запорука налагодження їх позитивно спрямованої життєдіяльності. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки.* 2010. Вип. 183, ч. 2. С. 98–102.

23. Олексюк Н. С. Основні ресурси соціального супроводу сімей військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України. *Збірник*

наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 18. С. 154–162.

24. Олексюк Н. С. Система соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2012. 44 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000938> (дата звернення: 01.05.2026).

25. Олексюк Н. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України: монографія. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 304 с.

26. Олексюк Н. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України як об'єкт наукового дослідження. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 48. С. 45–48. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/3795/> (дата звернення: 01.05.2026).

27. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

28. Островерх А. М. Світовий та вітчизняний досвід вирішення проблем соціального захисту військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 351–352.

29. Платформа е-Ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2026).

30. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.

31. Про внесення змін до Порядку реалізації експериментального проекту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил: Постанова Кабінету Міністрів України

від 04.06.2024 № 638. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/638-2024-%D0%BF> (дата звернення: 01.05.2026).

32. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2017 № 704. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

33. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

34. Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 29.01.2025 № 59. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

35. Про затвердження Порядку визначення розміру та надання військовослужбовцям та членам їх сімей грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2012 № 1036. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1036-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

36. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 884. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

37. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 № 446. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

38. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 01.05.2026).

39. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

40. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

41. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 45. Ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

42. Реабілітація українських військових та ветеранів: досвід долаття несистемності: дослідження. Київ, серпень 2024. 116 с. URL: <https://www.pryncyp.org/analytics/rehabilitation/> (дата звернення: 01.05.2026).

43. Реєстр суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей. Платформа е-Ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2026).

44. Розширення послуги соціального супроводу для військовослужбовців та членів їх сімей: як це працює? Кабінет Міністрів

України. 20 червня 2025 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozshyrennia-posluhy-sotsialnoho-suprovodu-dlia-viiskovosluzhbovtiv-ta-chleniv-ikh-simeiiak-tse-pratsiuie> (дата звернення: 01.05.2026).

45. Сахно С. В., Беліменко О. О. Проблеми соціального забезпечення військовослужбовців в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2020. № 5. С. 64–68.

46. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 151–155. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27> (дата звернення: 01.05.2026).

47. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник / Герасименко О. В., Горбенко І. М., Дєточка О. Д., Дембіцький В. М., Єфімова В. В., Калініченко Я. В., Камінська А. С., Куц С. В., Лагодзінський В. В., Мороз В. М., Панченко В. М., Рожков Є. О., Умеренкова Н. Ф., Шевчук О. В. Київ: НДЦГПЗС України, 2023. 130 с.

48. Спіріна Т., Дуля А., Боброва О. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Humanitas*. 2025. № 1. С. 157–162. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.21> (дата звернення: 01.05.2026).

49. Столярик О., Семигіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, № 1. С. 63–77. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.6.

50. Франко Н., Акіменко В. Актуальні напрями соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2024. Вип. 78. С. 42–46. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-78-42-46> (дата звернення: 01.05.2026).

51. Чернецька Ю. Social and psychological work with military personnel and veterans of the armed conflict in Ukraine. *Social Pedagogy: Theory and Practice*. 2024. № 2. С. 100–105. URL: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-100-105> (дата звернення: 01.05.2026).
52. Чистякова А. С., Безушко А. П. Правові механізми гарантування соціального захисту військовослужбовців в Україні. *Legal Bulletin*. 2024. № 13. С. 17–28. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-13-A2> (дата звернення: 01.05.2026).
53. Циганок В. М. The current state of Ukrainian legislation on social protection of military personnel and their family members. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 377–381. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.64> (дата звернення: 01.05.2026).
54. Шевчук О. В., Дєточка О. Д. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: сутність та особливості організації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2024. Вип. 102. С. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.102.9>. URL: <https://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2024/102/11.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).